

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti

Opetus- ja kulttuuriministeriö Helsinki 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Opetus- ja kulttuuriministeriö

© 2021 tekijät ja opetus- ja kulttuuriministeriö

ISBN pdf: 978-952-263-877-9

ISSN pdf: 1799-0351

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25		Teema	Koulutus
Julkaisija	Opetus- ja kulttuuriministeriö		
Yhteisötekijä	Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä		
Kieli	suomi	Sivumäärä	75

Tiivistelmä

Työryhmän tehtävänä oli tarkastella saamenkielisen varhaiskasvatuksen sekä saamelaisopetuksen tilaa kokonaisuutena. Työryhmän tuli valmistella esitykset saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämiseksi, opetus-, sosiaali- ja terveysalojen saamenkielisen henkilöstön ja saamenkielisen oppimateriaalin saatavuuden turvaamiseksi sekä saamen kielten, saamelaisten historian ja kulttuurin tunnettavuuden ja pohjoismaisen koulu yhteistyön vahvistamiseksi saamelaisopetuksessa. Työryhmän työn tueksi teetettiin neljä erillisselvitystä ja kuultiin laajasti asiantuntijoita. Työryhmä nostaa koltansaamen opetuksen kehittämisen kiireisimmäksi, koska koltansaame on saamen kielistä (inarin-, koltan- ja pohjoissaame) uhanalaisin. Työryhmä esittää saamenkielisen varhaiskasvatuksen vahvistamista erityisesti saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen saattaminen pysyväälle pohjalle koko maassa edellyttää etäyhteyksien hyödyntämistä sekä muutoksia opetuksen toiminnallisiin ja rahoitussäännöksiin. Opetus-, sosiaali- ja terveysalojen saamenkielisen henkilöstön koulutukseen esitetään mm. vastuuoppilaitosten nimeämistä, toimenpiteitä eri oppiaineiden aineenopettajien koulutuksen koordinoimiseksi sekä saamen kielen didaktiikan koulutuksen järjestämiseksi. Saamelaistiedon opetusta kouluissa esitetään lisättäväksi. Saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseksi osoitettaviin varoihin esitetään korotusta. Saamelaisten osallisuutta opetuksen kehittämiseen esitetään vahvistettavaksi.

Asiasanat

koulutus, saamen kieli, uhanalaiset kielet, alkuperäiskansaoikeudet, yhdenvertaisuus, kielelliset oikeudet, opetus, oppimateriaali, varhaiskasvatus, kielipesä, opettajankoulutus, henkilöstökoulutus

ISBN PDF	978-952-263-877-9	ISSN PDF	1799-0351
Asianumero	VN/2066/2020	Hankenumero	OKM015:00/2020

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>

Rapport av arbetsgruppen för utveckling av undervisningen i de samiska språken och undervisningen på samiska

Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2021:25	Tema	Utbildning
Utgivare	Undervisnings- och kulturministeriet	
Utarbetad av	Arbetsgruppen för utveckling av undervisningen i de samiska språken och undervisningen på samiska	
Språk	Sidantal	75
finska		

Referat

Arbetsgruppens uppgift var att göra en helhetsbedömning av läget i fråga om småbarnspedagogiken och undervisningen på samiska. Arbetsgruppen hade till uppgift att framställa förslag om utvecklandet av den samiska småbarnspedagogiken, undervisningen i samiska språk och den samiska undervisningen och om tryggheten av tillgången till samisktalande personal och läromedel på samiska inom utbildnings-, socialvårds- och hälsovårdsbranscherna samt att stärka kännedomen om de samiska språken, samernas historia och kultur och det nordiska skolsamarbetet inom den samiska undervisningen. Som stöd för arbetsgruppens arbete gjorde man fyra separata utredningar och hörde ett stort antal sakkunniga. Enligt arbetsgruppen gäller det mest brådskande utvecklingsbehovet den skoltsamiska undervisningen, eftersom skoltsamiskan är det språk av de samiska språken (enaresamiska, skoltsamiska och nordsamiska) som är mest hotat. Arbetsgruppen anser att den samiska småbarnspedagogiken behöver stärkas särskilt utanför samernas hembygdsområde. För att skapa stabila förutsättningar för undervisningen i samiska språk och den samiska undervisningen i hela landet krävs det att man utnyttjar distansförbindelser och gör ändringar i de bestämmelser som gäller verksamheten och finansieringen. När det gäller utbildningen av samiskspråkig personal för utbildnings-, socialvårds- och hälsovårdsbranscherna föreslås det bland annat att man ska utse läroanstalter som ska ansvara för utbildningen, samordna utbildningarna för ämneslärarna i de olika ämnena samt ordna en utbildning i samiska språks didaktik. Det föreslås också att skolundervisningen om samerna ska ökas. För främjandet av läromedel på de samiska språken föreslås mera resurser. Även samernas delaktighet i utvecklandet av undervisningen ska främjas.

Nyckelord

utbildning, samiska språket, hotade språk, urfolkens rättigheter, jämlikhet, språkliga rättigheter, undervisning, undervisningsmaterial, småbarnspedagogik, språkbo, lärarutbildning, personalutbildning

ISBN PDF	978-952-263-877-9	ISSN PDF	1799-0351
Ärendenummer	VN/2066/2020	Projektnummer	OKM015:00/2020

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>

Report of the working group for developing teaching of and in Sámi languages

Publications of the Ministry of Education and Culture, Finland 2021:25	Subject	Education
Publisher	Ministry of Education and Culture	

Group Author	Working group for developing the teaching of and in Sámi languages	
Language	Finnish	Pages 75

Abstract

The working group was tasked to examine the state of early childhood education and care and education in Sámi as a whole. The working group was to prepare proposals for developing early childhood education and care in Sámi, the Sámi languages and teaching in Sámi, securing the availability of Sámi-speaking personnel and teaching material in the fields of education and social and health services, raising awareness of the Sámi languages, Sámi history and culture, and strengthening Nordic school cooperation in Sámi education. Four separate reports were commissioned to support the work of the working group and experts were widely consulted. The working group highlights the urgency to develop the teaching of the Skolt Sámi as it is the most endangered of the Sámi languages (Inari Sámi, Skolt Sámi and North Sámi). It also proposes strengthening early childhood education and care in Sámi, especially outside the Sámi homeland. Remote connections should be used and changes to the operational and funding provisions of education should be introduced if Sámi languages and Sámi-language education are to be on sustainable footing throughout Finland. It is proposed that responsible educational institutions be nominated and measures be taken to coordinate the training of subject teachers and to organise the training of Sámi-speaking didactics. This would secure the training of Sámi-speaking personnel for the education sector and social and health sectors. The report also proposes increased teaching of Sámi knowledge in schools. While an increase is proposed in the funds allocated to produce learning material in Sámi languages it is also proposed that the Sámi be involved more in developing education.

Keywords

education, Sámi language, endangered languages, rights of indigenous people, non-discrimination, linguistic rights, teaching, learning materials, early childhood education and care, language nests, teacher education, personnel training

ISBN PDF	978-952-263-877-9	ISSN PDF	1799-0351
Reference number	VN/2066/2020	Project number	OKM015:00/2020

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>

Sämikielâi já sämikielâlii máttááttâs ovdedempargojuávhu raapoort

Máttááttâs- já kulttuurministeriö almostitmeh 2021:25	Teema	Škovlim
Almostittee	Máttááttâs- já kulttuurministeriö	
Siärvusrähtee	Sämikielâi já sämikielâlii máttááttâs ovdedempargojuávku	
Kielâ	suomâkielâ	Sijđomeeri 75

Čuákankiäsu

Pargojuávhu pargon lâi tarkkuđ sämikielâlii arâšoddâdem sehe sämimáttááttâs tile olesvuotân. Pargojuávku koolgâi valmâštállâđ iävtuttâsâid sämikielâlii arâšoddâdem, sämikielâi já sämikielâlii máttááttâs ovdedmân, máttááttâs-, sosiaal- já tiervâsvuotâsuorgij sämikielâlii pargoviehâ já sämikielâlii oppâmateriaal finnim turviimân sehe sämikielâi, sämmilij historjá já kulttuur tubdâm já tave-eennâmlii škovlâoovtâstpargo naanoodmân sämimáttááttâsâst. Pargojuávhu pargo toorjân ráhtojii nelji sierânâsčielgiittâs já lasseen pargojuávku kuulâi vijdáht äššitobdeid. Pargojuávku paajeed nuorttâkielâ máttááttâs ovdedem hoppuumus äššin, ko nuorttâkielâ lii sämikielâin (anarâš-, nuorttâ- já tavesämikielâ) uhkevuálâsumos. Pargojuávku iävtut sämikielâlii arâšoddâdem nanodem eromâšávt sämmilii päikkikuávlu ulguubeln. Sämikielâi já sämikielâlii máttááttâs finnim pištevâžžân ubâ staatâst váátâ káidusohtvâvuodâi ävkinanneem sehe nubâstusâid máttááttâs toimâlâš- já ruttâdemasâttâsâid. Máttááttâs-, sosiaal- já tiervâsvuotâsuorgij sämikielâlii pargovievâ škovlimân pargojuávku iävtut eres lasseen ovdâsvástádâslii oppâlágádâsâi nomâtem, tooimâid jieškote-uv oppâamnâsij amnâsmáttááttiieji škovlim koordinistmân já sämikielâ didaktiik škovlim orniimân. Pargojuávku iävtut lasettiđ sämitiäđu máttááttâs škoovlâin. Pargojuávku iävtut oppâmateriaal vaalmâštmân čujottum ruttâtorjuu aledem. Pargojuávku iävtut nanodiđ sämmilij uásâlistem máttááttâs ovdedmist.

Äššisäänih

škovlim, sämikielâ, uhkevuálâsâi kielah, algâalmugvuogâdovuodâh, ovtviärdâsâšvuotâ, kielâliih vuogâdovuodâh, máttááttâs, oppâmateriaal, arâšoddâdem, kielâpiervâl, máttááttiieeškovlim, pargoviehâškovlim

ISBN PDF	978-952-263-877-9	ISSN PDF	1799-0351
Äššinummeer	VN/2066/2020	Hahânummeer	OKM015:00/2020

Almostittem čujottâs	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9

Sámegielaide ja sámegielat oahpahusa ovddidanbargojoavkku raporta

Oahpahus- ja kulturministeriija almmustahttimat 2021:25	Temá	Skuvlejupmi
Almmustahtti	Oahpahus- ja kulturministeriija	
Searvvušdahkki	Sámegielaide ja sámegielat oahpahusa ovddidanbargojoavku	
Giella	suomagiella	Siidomearri 75

Čoahkkáigeassu

Bargojoavkku bargun lei geahčadit sámegielat árrabajásgeassima ja sámi oahpahusa dili ollislašvuohtan. Bargojoavku galggai válmmaštallat evttohusaid sámegielat árrabajásgeassima, sámegielaide ja sámegielat oahpahusa ovddideapmái, oahpahus-, sosiála- ja dearvvašvuođasurggiid sámegielat bargiid ja sámegielat oahppomateriála fidnema dorvvasteapmái ja maiddái sámegielaide, sámiid historjjá ja kultuvrra dovdama ja davviriikalaš skuvlaovttasbarggu nannemii sámehoahpahas. Bargojoavkku barggu doarjjan dahkkojedje njeallje sierračielggadeami ja lassin bargojoavku gulai mángggaid áššedovdiid. Bargojoavku lokte nuortalašgiela oahpahusa ovddideami hohpoleanos áššin, daningo nuortalašgiella lea sámegielain (anáraš-, nuortalaš- ja davvisámegiella) eanemus áitatvuloš. Bargojoavku evttoha sámegielat árrabajásgeassima nannema erenomážit sámiid ruovttuguovllu olggobealde. Sámegielaide ja sámegielat oahpahusa stáđásnuhttin olles riikkas gáibida gáiddusoktavuođaid ávkástallama ja nuppástusaid oahpahusa doaibman- ja ruhtadannjuolggadusaide. Oahpahus-, sosiála- ja dearvvašvuođasurggiid sámegielat bargiid skuvlejumi várás bargojoavku evttoha ee. nammadit vásttolaš oahppolágadusaide, doaimmaid iešguđet oahppoávdnasiid ávnnasoahpaheddjiid skuvlejumi koordineremii ja sámegiela didaktihka skuvlema lágideapmái. Bargojoavku evttoha, ahte sámiedieđu oahpahus skuvllain lasihuvvo. Bargojoavku evttoha, ahte sámegielat oahppomateriála ráhkadeami várás čujuhuvvon ruhtadeapmi bajiduvvo. Bargojoavku evttoha, ahte sápmelaččaid oassálastin oahpahusa ovddideapmái nannejuvvo.

Áššesánit

skuvlejupmi, sámegiella, áitatvuloš gielat, eamiálbmotvuoigatvuođat, ovttaeardásašvuohta, gielalaš vuoigatvuođat, oahpahus, oahppomateriála, árrabajásgeassin, giellabeassi, oahpaheaddjeskuvlejupmi, bargiidskuvlejupmi

ISBN PDF	978-952-263-877-9	ISSN PDF	1799-0351
Áššenummir	VN/2066/2020	Fidnonummir	OKM015:00/2020

Almmustahttima čujuhus <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>

Sää'mkiöli da sää'mkiöllsaž mätt'tööz öödeemtuejj-jouk raportt

Mätt'tös- da kulttuurministeria čöödtööz 2021:25	Tee'mm	Škooultös
Čöödtteei	Mätt'tös- da kulttuurministeria	

Öutstösraajji	Sää'mkiöli da sää'mkiöllsaž mätt'tööz öödeemtuejj-jouk	
Ķiöll	lää'ddkiöll	Seiddmie'rr 75

Vuänös

Tuejj-jouk tuejjan leäi ta'rkstöölläid sää'mkiöllsaž öuddpeämm di sää'm-mätt'tööz vue'jj obbvuo'ttän. Tuejj-jouk öölgä valmštöölläid e'tkköözid sää'mkiöllsaž öuddpeämm, sää'mkiöli da sää'mkiöllsaž mätt'tööz öö'dummsa, mätt'tös-, sosiaal- da tiörvasvuottsuö'rji sää'mkiöllsaž tuäjlažkääd da sää'mkiöllsaž mätt'materiaal vuäžžam staa'näm diött di sää'mkiöli, sä'mmlai historia da kulttuur tobddsen puö'ttem diött da tä'vujänmallaš škoolöhttsažtuäj näänummša sää'm-mätt'töözäst. Tuejj-jouk tuäj tuärjjan ra'jješ nellj pääđčiölgtoöz da lää'ssen tuejj-jouk kuuli veiddsänji ä'sštobddjid. Tuäj-jouk pää'jad nuörttsää'mkiöll mätt'tööz öö'dummuž pukiin kirsummsen tön määnast, gu nuörttsää'mkiöll lij sää'mkiöllin (aanar-, nuörtt- da tä'vvsää'm) jeänmösän vaaruäläž. Tuejj-jouk e'tkkad sää'mkiöllsaž öuddpeämm näänummš jeä'rben sä'mmlai dommvuu'd ääugpeä'lnn. Sää'mkiöli da sää'mkiöllsaž mätt'tööz vuäžžmös pööššjen piri Läädjännam ööudald ougglösohttvuödi äü'kkummuž di muttsid mätt'tööz toi'mmjem-da teäggtemšio'lmid. Mätt'tös-, sosiaal- da tiörvasvuottsuö'rji sää'mkiöllsaž tuäjlažkääd škooltö'sse e'tkkeet jm. vasttösmättstroitli nöömummsid, tääimaid jee'res mätaunnsi aaunäsu'čtee'li škooltööz koordinästmö'sše di sää'mkiöll didaktiikk škooltööz jä'rjstem diött. Tuejj-jouk e'tkkad lää'zzted sää'mteäđ mätt'tööz škouulin. Tuejj-jouk e'tkkad še sää'mkiöllsaž mätt'materiaal raajjäm vääras pijjum teä'gğmeärra pää'jööz. Tuejj-jouk e'tkkad, štö sä'mmlai vuässadvuött mätt'tööz öö'dummsa näänasm.

Ä'sš-sää'n škouultös, sää'mkiöll, vaaruäläž kiöll, alggmeervuöiggädvuöđ, ööutverddsavuo'tt, kiöll'läž vuöiggädvuöđ, mätt'tös, mätt'materiaal, öuddpeämm, kiöllpie'ss, u'čtelškooultös, tuäjlažkäädškooultös

ISBN PDF	978-952-263-877-9	ISSN PDF	1799-0351
Ä'sšnäämar	VN/2066/2020	Ha'ņkkösnäämar	OKM15:00/2020

Čöödtööz <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>
adrös

Sisältö

1	Johdanto	11
2	Koltansaamen kielen ja koltansaamenkielisten oppimismahdollisuuksien vahvistaminen	17
3	Saamenkielinen varhaiskasvatus saamen kielten ja kulttuurin jatkuvuuden varmistajana	20
	3.1 Taustalla kielenvaihdoksen historia ja kaksijakoinen kielitilanne.....	20
	3.2 Saamenkielinen varhaiskasvatus varhaiskasvatuslaissa	22
	3.3 Saamen kielipesä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa.....	23
	3.4 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen rahoitus.....	24
	3.5 Kielellisen, kulttuurisen ja pedagogisen tuen tarve	25
4	Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen valtakunnallisen kokonaisuuden kehittäminen	29
	4.1 Säädosperusta	29
	4.2 Opetus saamelaisten kotiseutualueen kunnissa.....	30
	4.3 Opetus saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella.....	31
	4.4 Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke	33
	4.5 Huomiot saamen kielten ja saamenkielistä opetusta koskevista säännöksistä	34
5	Saamen kielten aseman kehittäminen lukiokoulutuksessa ja ylioppilastutkinnossa	38
6	Saamelaisten osallistuminen varhaiskasvatuksen ja opetuksen kehittämiseen ..	42
7	Saamenkielisen oppimateriaalin saatavuuden parantaminen	45
	7.1 Saamenkielinen varhaiskasvatus.....	45
	7.2 Esi- ja perusopetus sekä lukiokoulutus	46
	7.3 Ammatillinen koulutus.....	48
8	Saamen kielten, saamelaisten historian ja kulttuurin tunnettavuuden lisääminen kouluopetuksessa	50

9 Saamenkielisen varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstön saatavuuden parantaminen	54
9.1 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstö	54
9.2 Saamenkieliset luokanopettajat.....	55
9.3 Saamenkieliset aineenopettajat, erityisopettajat ja opinto-ohjaajat.....	56
9.4 Saamen kielten didaktiikka ja saamelaispedagogiikka	58
10 Saamenkielisen ja kulttuuritietoisen sosiaali- ja terveystieteiden henkilöstön saatavuuden parantaminen	60
10.1 Ammatillisen kielitaidon vahvistaminen ja kulttuurilähtöisten työmenetelmien kehittäminen	61
10.2 Ammatillisen koulutuksen saamen kielten etäopinnot.....	62
10.3 Saamen kielet huomioivan sosiaali- ja terveystieteiden koulutuksen osaamiskeskus ...	63
10.4 Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijavalintojen kiintiöpaikkojen lisääminen	64
10.5 Saamen kielilain mukainen avustus.....	65
11 Pohjoismainen yhteistyö saamelaisopetuksen erityisenä resurssina	66
Liitteet	69
Asiantuntijakuulemiset.....	69
Selvitysten tiivistelmät	73
Työryhmän saamat lausunnot ja kirjelmät	75

1 Johdanto

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen edellytyksiä osana Suomen koulujärjestelmää on kehitetty 1970-luvun alusta, eli peruskouluajan alkuvuosista lähtien. Pohjoissaamen kielen opetusta annettiin hieman jo kansakouluajalla. Kansakouluaikaa pidetään tutkimusten mukaan kuitenkin saamesta suomeen tapahtuneen kielenvaihdoskehityksen voimakkaimpana ajanjaksona, jonka seuraukset ovat nähtävissä edelleen. Pohjoissaamenkielinen opetus lähti liikkeelle alkuopetuksesta Inarissa ja Utsjoella 1970-luvun puolivälissä. Inarinsaamen kielen opetus käynnistyi vuonna 1976 ja inarinsaamenkielinen opetus syksyllä 2000. Koltansaamenkielistä opetusta on järjestetty pienessä mitassa 1990-luvulta lähtien, mutta opetus on ollut katkonaista. Kaikki kolme saamen kieltä ovat uhanalaistuneet, inarin- ja koltansaame vakavasti. Saamen kielten elvyttäminen on kuitenkin aktiivista ja koskee tänä päivänä kaikkia saamen kieliä. Heikoimmassa asemassa on koltansaame, jonka tilanne näyttää 2020-luvulla kehittyvän myönteiseen suuntaan.

Saamenkielistä päivähoitoa, jota nykyisin kutsutaan varhaiskasvatukseksi, on kehitetty 1980-luvulta alkaen. Ammatillisessa koulutuksessa ja lukiokoulutuksessa saamen kielten opetuksen järjestäminen on ajallisesti seurannut peruskoulun kehitystä. Lukioissa annetaan saamen kielten opetusta. Saamenkielinen opetus on loppunut. Saamenkielistä ammatillista koulutusta järjestää tällä hetkellä ainoastaan Saamelaisalueen koulutuskeskus (www.sogsakk.fi), josta on tullut myös merkittävin saamen kielten aikuiskoulutuksen järjestäjä ja aikuisväestön saamen kielten elvyttäjä. Korkealla asteella saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin keskeisin koulutuksen järjestäjä on Oulun yliopisto ja sen saamen kielen ja kulttuurin laitos Giellagas-instituutti (www oulu.fi/giellagas). Vuodesta 2020 lähtien Oulun yliopistossa on mahdollista opiskella kaikkia kolmea saamen kieltä pääaineena. Lisäksi Lapin yliopisto ja Helsingin yliopisto järjestävät vaihtelevasti saamen kielikoulutuksia. Saamelaisen korkeakoulun, Sámi allaskuvlan (www.samas.no), perustaminen vuonna 1989 on vaikuttanut näkyvästi myös Suomen puolella järjestetyn saamelaisopetuksen tilanteeseen. Suuri osa Suomen koulujen saamenkielisistä opettajista on suorittanut tutkintonsa Sámi allaskuvlassa.

Saamelaisopetuksen kokonaiskuva on vuosikymmenten aikana muuttunut, jota opetuksen levinneisyyttä ja saavutettavuutta kuvaava kartta ilmentää (ks. <https://www.same-diggi.fi/saamelaisopetus-ja-oppimateriaalityo/>). 1980-luvun lopussa vähintään yhden saamen kielen opetusta järjestettiin yhtä lukuun ottamatta kaikissa saamelaisten kotiseutualueen kouluissa. 1990-luvulla saamenkielinen opetus levisi useampiin kouluihin samalla kun pieniä kyläkouluja lakkautettiin. 2000-luvulla saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen asema vahvistui kotiseutualueen kunnissa vuonna 1999 voimaan tulleen erityisen rahoituksen myötä. Pohjoissaamen kielen opetusta alettiin järjestää pienessä mitassa yhä useammassa koulussa kotiseutualueen kuntien ulkopuolella. Vuonna 2018

käynnistynyt saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke on muuttanut opetuksen kokonaiskuva edelleen. 2020-luvulla kaikkia kolmea saamen kieltä opetetaan täydentävänä opetuksena kotiseutualueen kuntien ulkopuolella ympäri maata. Pohjoissaamenkielistä esiopetusta järjestetään kolmessa ja pohjoissaame–suomi kaksikielistä alkuopetusta yhdessä kaupungissa. Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa, Enontekiöllä, Inarissa, Sodankylässä ja Utsjoella käytössä ovat kaikki perusopetuslain ja opetus-suunnitelman perusteiden mahdollistamat vaihtoehdot.

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen järjestäjien ja eri puolilla maata asuvien saamelaislasten ja -nuorten kielellisten oikeuksien näkökulmasta opetustilanne on kuitenkin hyvin eriarvoinen ja kahtiajakautunut. Saamelaiskäräjien kokoamien tilastojen (Saamelaiskäräjät 2019) mukaan alle 18-vuotiaista saamelaislapsista ja -nuorista noin 70 prosenttia asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaisväestön demografisen kehityksen sekä opetuksen lainsäädäntöön ja rahoitukseen liittyvien haasteiden vuoksi saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen järjestäminen ja kehittäminen on osoittautunut vaikeaksi saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella. Koulutuspolut ovat vuosikymmenten kehittämistyöstä huolimatta edelleen valtaosalle saamelaislapsista ja -nuorista katkonaisia ja rikkiäisiä ja jättävät suuren osan saamelaisoppilaista oman kielensä ja kulttuurinsa oppimismahdollisuuksien ulkopuolelle.

Saamen kielten opetuksella ja saamenkielisellä opetuksella on vahva ihmisoikeusulottuvuus. YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (A/RES/61/295) hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa syyskuussa 2007. Suomi äänesti julistuksen hyväksymisen puolesta. YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistus heijastaa alkuperäiskansoja koskevan kansainvälisen oikeuden kehitystä sekä valtioiden sitoutumista edistää, kunnioittaa ja toteuttaa alkuperäiskansojen oikeuksia.

YK:n alkuperäiskansajulistuksen mukaan alkuperäiskansoihin kuuluvilla yksilöillä, erityisesti lapsilla, on oikeus saada kyseisen valtion koulutusta sen kaikilla tasoilla ja kaikissa muodoissa ilman syrjintää. Valtiot ovat myös sitoutuneet toteuttamaan tehokkaita toimia, jotta alkuperäiskansoihin kuuluvat yksilöt, erityisesti lapset, myös niiden yhteisöjen ulkopuolella elävät lapset, voivat saada oman kulttuurinsa opetusta ja omakielistä opetusta mahdollisuuksien mukaan. Suomessa saamelaisten asema alkuperäiskansana on tunnustettu perustuslailla.

Suomea sitovat kansainväliset sopimukset turvaavat myös saamelaisten oikeuksia. Useat ihmisoikeussopimusten valvontaelimet ovat ottaneet kantaa saamelaisten oikeuksien toteutumiseen kouluopetuksessa Suomessa.

Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskevaa kansainvälistä yleissopimusta valvova ihmisoikeuskomitea on vuonna 2013 suositellut, että Suomen tulisi ryhtyä asianmukaisiin

toimiin edistääkseen, siinä laajuudessa kuin on mahdollista, kaikkien saamelaislasten oikeutta saada opetusta omalla kielellään sopimusvaltion alueella.¹

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaa kansainvälistä yleissopimusta valvova komitea on suositellut, että Suomi tunnustaa saamenkielisen ja saamen kielen opetuksen oikeudeksi. Komitea on myös suositellut, että Suomi parantaa saamen kielen opetuksen saatavuutta, saavutettavuutta ja laatua kohdentamalla lisää resursseja oppimateriaalien kehittämiseen, kouluttamalla lisää saamen kielten opettajia ja laajentamalla olemassa olevia saamen kielten kursseja saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle, mukaan lukien etäopetusta hyödyntävät kurssit.²

Lapsen oikeuksien yleissopimusta valvova komitea on suositellut Suomea varmistamaan kulttuuritekijät huomioivien saamenkielisten koulutuspalveluiden turvaamisen koko maassa ja lisäksi tiivistämään yhteistyötä Ruotsin ja Norjan kanssa opetussuunnitelmiin, oppimateriaaliin ja opettajien koulutukseen liittyen.³ Myös kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevaa kansainvälistä yleissopimusta valvova komitea on kiinnittänyt huomiota tilanteeseen saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.⁴

YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia käsittelevän erityisraportoijan raportissa saamelaisten ihmisoikeustilanteesta Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaisalueilla⁵ todetaan, että Suomen tulisi puuttua saamenkielisten opettajien ja oppimateriaalien puutteeseen erityisesti lukumäärältään pienempien koltan- ja inarinsaamen osalta ja varmistaa, että etäoppimiselle annetaan lisärahoitusta. Läheisessä yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa Suomen tulisi kehittää saamelaista opetussuunnitelmaa saamelaisten kotiseutualueella annettavaa opetusta varten ja valmistella ja hyväksyä kansallinen opetussuunnitelma yhdessä saamelaiskäräjien kanssa sen varmistamiseksi, että siihen sisältyy riittävästi saamelaisten historiaa ja kulttuuria koskevaa opetusta ja että se on paikkansapitävää. Myös ihmisoikeuskomitean suosituksissa korostetaan saamelaisten oikeutta osallistua heitä koskeviin poliittisiin prosesseihin ja kehittämishankkeisiin.¹

1 Ihmisoikeuskomitean loppupäätelmät ja suositukset CCPR/C/FIN/CO/6, hyväksytty 24.7.2013. Raporttia kirjoitettaessa vuoden 2021 suosituksia ei ole vielä annettu.

2 Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia käsittelevän komitean loppupäätelmät ja suositukset E/C.12/CO/FIN/7, hyväksytty 5.3.2021.

3 Lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmät ja suositukset CRC/C/FIN/CO/4, hyväksytty 17.6.2011.

4 Rotusyrjinnän poistamista koskevan komitean loppupäätelmät ja suositukset CERD/C/FIN/CO/23, hyväksytty 5.5.2017.

5 A/HRC/33/42/Add.3, julkaistu 9.8.2016.

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusten valvontaelimet ovat ottaneet Suomea koskeissa suosituksissaan kantaa saamen kielen opetukseen ja saamenkieliseen opetukseen sekä kielenelvytykseen kotiseutualueen ulkopuolella.⁶ Euroopan rasismien ja syrjinnän vastainen komissio ECRI puolestaan korostaa erityisesti saamelaistietoisuuden lisäämistä kouluopetuksessa.⁷ Koulutuksella on merkitystä myös esimerkiksi omakielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden toteuttamisessa. Useat ihmisoikeussopimusten valvontaelimet ovat kiinnittäneet huomiota saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tarjontaan ja saavutettavuuteen.^{3,4,6}

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti helmikuussa 2020 saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän, jonka tehtävänä oli tarkastella saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan, saamelaisopetuksen ja -koulutuksen tilaa kokonaisuutena.

Toimeksiannon mukaan työryhmän tuli tehdä tarvittavat esitykset:

1. Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen ja koulutuksen kehittämiseksi sekä saatavuuden vahvistamiseksi koko maassa ja opetushenkilöstön saatavuuden vahvistamiseksi;
2. Saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan kehittämiseksi ja saatavuuden vahvistamiseksi sekä varhaiskasvatushenkilöstön saatavuuden vahvistamiseksi;
3. Saamenkielisen oppimateriaalin saatavuuden turvaamiseksi;
4. Saamen kielten, saamelaisten historian ja kulttuurin tunnettavuuden lisäämiseksi erityisesti kouluopetuksessa;
5. Pohjoismaisen kouluyhteistyön vahvistamiseksi saamelaisopetuksessa;
6. Saamenkielisten sosiaali- ja terveysalan henkilöstön saatavuuden turvaamiseksi ja koulutustarpeiden ennakoinniseksi.

⁶ Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus RecChL(2018)5, hyväksytty 3.10.2018; Euroopan neuvoston ministerikomitean päätöslauselma CM/ResCMN(2020)1, hyväksytty 12.2.2020.

⁷ Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastaisen komission kolmas Suomea koskeva raportti CRI(2019)38, hyväksytty 18.6.2019

Opetus- ja kulttuuriministeriö kutsui työryhmän jäseniksi opetusneuvos Anna Mikanderin, projektisuunnittelija Erno Hyvösen ja erikoissuunnittelija Mikko Cortés Téllez'n opetus- ja kulttuuriministeriöstä, hallitussihteeri Maija Ilesin oikeusministeriöstä, opetustoimen ylitarkastaja Kari Torikan Lapin aluehallintovirastosta, kieliturvasihteeri Anne Kirste Aikion Saamelaiskäräjiltä, kehittämisspäälikkö Jarkko Lahtisen Suomen Kuntaliitosta, rehtori Eeva-Liisa Rasmus-Moilasen Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta, opettaja Sinikka Labban Enontekiön kunnasta, sivistysjohtaja Ilkka Korhosen Inarin kunnasta, sivistystoimenjohtaja Anne Onnelan Sodankylän kunnasta, sivistystoimenjohtaja-rehtori Laura Arolan Utsjoen kunnasta, päiväkodin johtaja Eija Salmen Oulun kaupungilta, palvelualuepäälikkö Kai Väistö Rovaniemen kaupungilta ja yliopistonlehtori Marja-Liisa Olthuisin Oulun yliopistosta.

Työryhmän puheenjohtajaksi nimitettiin johtaja Tiina Silander opetus- ja kulttuuriministeriöstä sekä varapuheenjohtajiksi koulutussihteeri Ulla Aikio-Puoskari Saamelaiskäräjiltä ja opetusneuvos Leena Nissilä Opetushallituksesta. Työryhmän asiantuntijasihteereinä toimivat koulutuskoordinaattori Arla Magga sekä kielipesäohjaaja Petra Kuuva Saamelaiskäräjiltä sekä opetusneuvos Susanna Rajala Opetushallituksesta. Kehittämisryhmää täydennettiin myöhemmin (15.9.2020) nimeämällä jäseniksi opetusneuvos Marjo Vesalainen opetus- ja kulttuuriministeriöstä ja pedagoginen asiantuntija Minna Ala-Ketola Helsingin kaupungilta. Samalla nimettiin hallitussihteeri Maija Ilesin tilalle neuvotteleva virkamies Johanna Hautakorpi oikeusministeriöstä. Lisäksi vs. sivistysjohtaja Ritva Ollila toimi sivistysjohtaja Anne Onnelan sijaisena. Opetus- ja kulttuuriministeriö jatkoi 31.12.2020 asti asetetun työryhmän toimikautta maaliskuun 2021 loppuun.

Työryhmän työskentely organisoitiin kolmen alatyöryhmän kautta. Kunkin alatyöryhmän työskentelyä johti työpari, josta toinen oli saamelaisedustaja ja toinen opetus- ja kulttuuriministeriön edustaja. Yksi alatyöryhmistä käsitteli lainsäädäntöä, rakenteita, rahoitusta ja resursseja (Ulla-Aikio Puoskari ja Anna Mikander), toinen osaamisen kehittämistä ja henkilöstöresursseja (Kari Torikka ja Marjo Vesalainen) ja kolmas toimintakulttuuria ja toimintatapoja (Anne Kirste Aikio ja Mikko Cortés Téllez). Työryhmän jäsenet hakeutuivat kiinnostuksen kohteidensa mukaan alatyöryhmiin. Alatyöryhmien toiminta oli organisoitu siten, että kaikilla työryhmän jäsenillä oli oikeus ja mahdollisuus osallistua yhden tai useamman alatyöryhmän työskentelyyn. Alatyöryhmien työskentelyn etenemistä tarkasteltiin työryhmän kokouksissa, joita pidettiin noin kuukauden välein, työskentelyn loppuvaiheessa tiiviimmin. Työryhmätyöskentelyn loppuvaiheessa alatyöryhmien toimenpide-esityksiä tarkasteltiin vielä alatyöryhmien yhteistyönä, erityisesti lainsäädäntöä ja toimintakulttuureja tarkastelleiden alatyöryhmien kesken.

Työryhmän työn tueksi tilattiin neljä selvitystä tai katsausta, joiden tiivistelmät ovat tämän raportin liitteinä. Laura Arolan selvitys käsitteli saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuutta ja koulutuspolkuja, Tuuli Miettunen selvitti saamelaitietoa peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa ja toisessa selvityksessään saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutustilannetta. Helena Korpela teki selvityksen saamenkielisen oppimateriaalin tilanteesta ja tulevista tarpeista.

- Laura Arola, [Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista](#)
- Tuuli Miettunen, [Saamelaitietoa vai puuttuvaa tietoa saamelaisista? – Selvitys saamelaitiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa](#)
- Helena Korpela, [Saamenkielisten oppimateriaalien monet kasvot – Selvitys saamenkielisen oppimateriaalin tilanteesta ja tulevista tarpeista](#)
- Tuuli Miettunen, [Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet](#)

Arolan, Miettusen ja Korpelan selvitykset luovutettiin opetusministeri Li Anderssonille 1. päivänä joulukuuta 2020. Miettusen selvitys saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön saatavuudesta ja koulutustarpeista valmistui helmikuussa 2021 ja myös sen tuloksia on hyödynnetty työryhmän toimenpide-esitysten laatimisessa.

2 Koltansaamen kielen ja koltansaamenkielisten oppimismahdollisuuksien vahvistaminen

Koltansaame on Suomessa erittäin uhanalainen kieli ja sen tilanne on selvästi heikompi verrattuna muihin Suomessa puhuttaviin saamen kieliin. Koltansaamen tilanne naapurimaissa Norjassa ja Venäjällä on vielä heikompi kuin Suomessa. Koltansaameksi ei ole tarjolla esi- ja perusopetusta, eikä kelpoisia koltansaamenkielisiä varhaiskasvatuksen työntekijöitä ja opettajia ole riittävästi. Arolan (2020) selvityksessä suositellaan, että kii-reellisimpänä toimenpiteenä tulisi tarttua koltansaamen kielen henkilöstön tilanteeseen. Koltansaamen kieli tarvitsee pikaisesti muun muassa varhaiskasvatuksen opettajia, lasten-hoitajia, luokanopettajia sekä aineenopettajia. Koltansaamen kieli on elpymässä ja ny-kyään on perheitä, joissa lapsille puhutaan koltansaamea. Kielen elpymisen kannalta on tärkeää kouluttaa koltansaamenkielistä henkilöstöä. Laadukkaan koltansaamenkielisen varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen toteutuminen edellyttää myös koltansaa-menkielisen oppimateriaalityön lisäämistä ja nopeuttamista.

Koltansaamenkielinen kieliyhteisö on pieni, maantieteellisesti laajalla alueella ja kielelli-sesti haavoittuva. Siksi on tärkeä kiinnittää huomiota siihen, että koltansaamen kielen kou-lutukset järjestetään tehokkaina ja opiskelija saa opinnoissaan riittävän kielitaidon. Suju- van koltansaamen kielitaidon saavuttaminen voi vaatia tavanomaista enemmän opintoja, joita tuetaan hyvätasoisella oppimateriaalilla.

Inarinsaamen kielen revitalisaatio ja työikäisen inarinsaamenkielisen sukupolven luomi-nen täydennyskoulutuksen avulla voivat toimia mallina koltansaamen koulutusten järjes-tämiseksi. Inarinsaamenkielisen henkilöstötilanteen parantamiseksi toteutettiin vuosina 2009–2010 laaja (64 op) inarinsaamen täydennyskoulutus, jonka järjesti Oulun yliopis-ton Giellagas-instituutti yhteistyössä inarinsaamen kielen yhdistyksen Anarâškielâ servi ry:n sekä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kanssa ([CASLE.fi – Complementary Aanaar Saami Language Education – Revitalising Indigenous Languages](#)). Koulutuksen suoritti 17 eri ammattialojen edustajaa, joista suurin yksittäinen ryhmä olivat opettajat. Vuoden kes-tävän koulutuksen jälkeen koulutukseen osallistuneet pystyivät käyttämään sujuvasti ina-rinsaamea työssään. Koulutus oli suunniteltu tilanteeseen, jossa työikäisiä kielenpuhujia oli liian vähän suhteessa vanhempiin ikäluokkiin sekä lapsiin, jotka omaksuivat kielen elvy-tystoimien tuloksena inarinsaamen kielipesissä. Opiskelijat osallistuivat koulutukseen yksi-löllisesti räätälöityjen rahoitusten turvin, jotka koostettiin erilaisista koulutustuista, oikeus-ministeriön valtionavustuksesta työnantajille sekä Suomen kulttuurirahaston stipendeistä. Koulutuksen toteuttamisvuonna Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa ei vielä järjestetty

inarinsaamen kielen lukuvuosiopintoja. Siitä saadut erinomaiset tulokset johtivat inarin- ja koltansaamen lukuvuosikoulutuksiin pysyvämmällä pohjalla. Lukuvuosikoulutuksissa sovelletaan CASLE -hankkeessa hyviä tuloksia tuottaneita opetusmenetelmiä kuten kielikylpyopetusta, saamea äidinkielenään puhuvia kielimestareita ja työssä oppimista.

Koltansaamen erityiset tarpeet on nostettu esille Toimenpideohjelmassa saamen kielten elvyttämiseksi (Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7; Valtioneuvoston periaatepäätös 3.7.2014). Koltansaame on nyt hyvin saman tyyppisessä sosiolingvistisessä tilanteessa kuin inarinsaame aiemmin. Koltansaamen lukuvuosiopintoja järjestetään Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa ja koltansaamea on mahdollista opiskella pää- ja sivuaineena Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa. Nämä opintopolut eivät kuitenkaan näytä tuottavan riittävästi ja riittävän nopeasti koltansaamenkielistä henkilöstöä. CASLE-hankkeen onnistumisen keskeisiä tekijöitä oli se, että opiskelijoille turvattiin riittävä toimeentulo opintojen aikana. Näin opinnot mahdollistuivat myös työssä käyville ja perheellisille. CASLE-hankkeen kokemuksia voidaan hyödyntää koltansaamenkielisen ammattihenkilöstön lisäämisessä. Toisin sanoen nopeavaikuttaiset koulutusvaihtoehdot vaativat projektiluonteisen koulutuspolun kehittämistä.

Kolttakulttuurisäätiö (www.kolttaasaamelaiset.fi/), joka toimii koltansaamen kielen ja kolttaasaamelaisen kulttuurin elinvoimaisuuden säilyttämiseksi, sai vuonna 2021 Suomen Kulttuurirahastolta kaksivuotisen apurahan kolttaasaamelaisten lasten ja nuorten omakielisen koulupolun tukemiseen, koltansaamenkielisen kouluopetuksen kehittämiseen ja oppimateriaalin tuottamiseen. Säätiön suunnitelmassa on muun muassa edistää opetuksen järjestämistä kumppanuusopettajien palkkaamisella varsinaisten opettajien rinnalle. Tällä kahden kumppanuusopettajan pilottihankeella varmistetaan sekä pedagoginen että kielellinen osaaminen. Kahden opettajan toimintamallia käytetään myös saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuspilotin (www.saamenetaopetus.com) koltansaamen opetuksessa ja siitä saadut kokemukset ovat rohkaisevia.

Norjan Saamelaiskäräjät julkaisi 23.3.2021 selvityksen koltansaamen kielen tilanteesta Norjassa (Rasmussen 2021, [Raporta nuortalašgiela dili birra Norggas – Sametinget](#)). Koltansaamen puhujamäärä maassa arvioidaan erittäin pieneksi. Koltansaamen elvyttämisessä haetaan yhteistyötä Suomen puolen koulutuksen järjestäjien ja kolttaasaamelaisen yhteisön kanssa.

Tavoitteet

- Koltansaamen kielen elpyminen voimistuu ja tavoittaa yhä useammat koltansaamelaislapset ja -nuoret.
- Koltansaamenkieliset varhaiskasvatuspalvelut lisääntyvät ja kehittyvät.
- Koltansaamenkielinen esi- ja perusopetus käynnistyy saamelaisten kotiseutualueella.
- Koltansaamen kielen opetus kehittyy ja laajenee esi- ja perusopetuksessa sekä lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa.
- Koltansaamenkielisten oppilaiden ja opiskelijoiden oikeus omakieliseen opetukseen toteutuu.
- Koltansaamea uutena kielenä oppivien lasten ja nuorten oikeus sukujensa alkuperäiskielen elvyttämiseen varhaiskasvatuksessa ja kouluopetuksessa toteutuu.
- Suomen, Norjan ja Venäjän koltansaamelaisyhteisöjen kieliyhteistyö voimistuu ja saa uusia muotoja.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että toimenpiteet koltansaamenkielisen varhaiskasvatuksen laajenemiseksi sekä esi- ja perusopetuksen kehittämiseksi ja aloittamiseksi käynnistetään.
- Esitetään, että opetus- ja kulttuuriministeriö kutsuu koolle verkostopalaverin, jossa kartoitetaan koltansaamen kielen henkilöstöresurssitilannetta ja mahdollisuuksia täydennyskoulutushankkeelle.
- Esitetään, että esiselvityshanke koltansaamenkielisten palveluiden henkilöstöresurssitilanteesta ja inarinsaamen täydennyskoulutushankkeen ja CASLE-menetelmän kokemuksista käynnistetään. Selvityksen perusteella suunnitellaan koltansaamen täydennyskoulutushanke, jolle valitaan vastuutahot, laaditaan hankesuunnitelma ja suunnitellaan hankkeen rahoitus.
- Esitetään, että koltansaamen kielen alkeis- ja jatko-opintojen täydennyskoulutushanke käynnistetään syksyllä 2022.

3 Saamenkielinen varhaiskasvatus saamen kielten ja kulttuurin jatkuvuuden varmistajana

Varhaiskasvatuslaki (8 §) turvaa saamea äidinkielenään puhuvien lasten omakielisen varhaiskasvatuksen, joka on velvoittavaa koko maassa. Säännös ei koske niitä saamelaislapsia, joiden äidinkieli ei ole saame.

Saamen kielten elvyttämiseksi on kehitetty alle kouluikäisille lapsille suunnattua saamelaiden kulttuuri- ja kielipesätoimintaa (jatkossa tekstissä 'saamen kielipesä'), jota järjestetään nykyisin saamelaiden kotiseutualueen kunnissa ja kahdessa kaupungissa kotiseutualueen ulkopuolella. Silloin kun saamelaiden kulttuuri- ja kielipesätoimintaa toteutetaan osana kunnissa järjestettävää varhaiskasvatusta, sitä koskee sama sääntely kuin muutakin varhaiskasvatusta. Jos toimintaa järjestetään kunnan varhaiskasvatusjärjestelmän ulkopuolella, sillä ei ole vastaavaa säädösperustaa. Toisin kuin muuta varhaiskasvatusta, kunnalla ei ole velvollisuutta järjestää varhaiskasvatusta nimenomaisesti kielipesämuotoisena. Kunnissa kielipesätoiminta järjestetään tosiasiallisesti osana muuta varhaiskasvatusta.

Saamen kielipesien asema osana varhaiskasvatusta on kuitenkin ollut epäselvä. Asiasta on esitetty erilaisia näkemyksiä sen vuoksi, ettei saamen kielipesistä ole mainintoja varhaiskasvatuslaissa, eikä niitä tunnisteta myöskään varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa.

Työryhmä pitää tärkeänä, että myös saamen kielipesät toimivat osana varhaiskasvatusta. Työryhmä käsittelee saamenkielistä varhaiskasvatusta kokonaisuutena, joka kattaa sekä saamea äidinkielenään puhuvien lasten, että saamen kieliä kielipesissä omaksuvien lasten varhaiskasvatuksen. Molemmissa toimintamuodoissa toiminnan kielenä ovat saamen kielet.

3.1 Taustalla kielenvaihdoksen historia ja kaksijakoinen kielitilanne

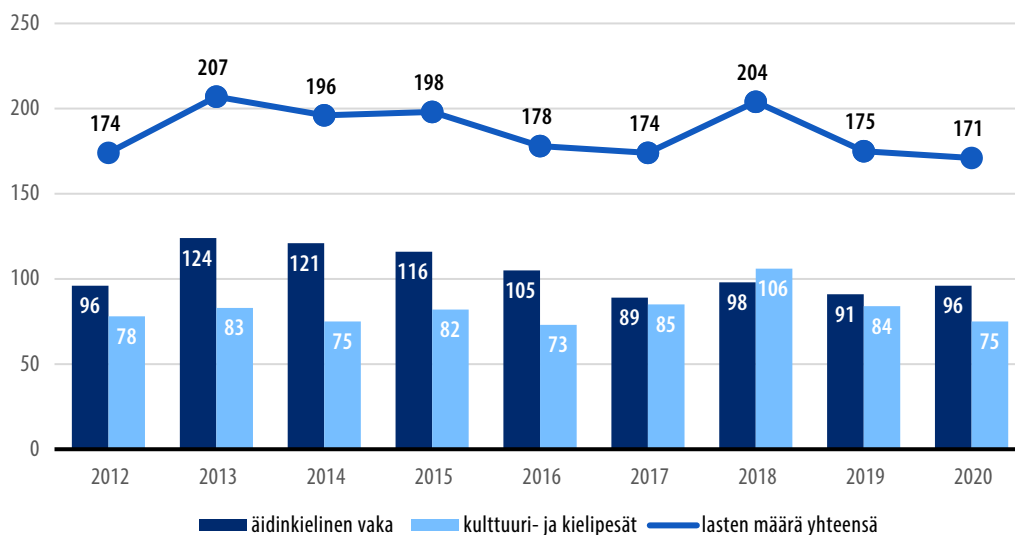
Kaikki saamen kielet, joista Suomessa puhutaan kolmea (inarin-, koltan- ja pohjoissaamea), ovat uhanalaisia. Kielten uhanalaistuminen tarkoittaa sitä, että kielet ovat vaarassa sammua, koska ne eivät enää siirry uusille sukupolville tai niiden siirtyminen uusille sukupolville on merkittävästi heikentynyt. Tämän kehityksen seurauksena vain osa lapsista voi enää omaksua saamen kielen ensimmäisenä äidinkielenään kodeissaan.

Kielten uhanalaistuminen on johtanut saamelaisyhteisössä aktiiviseen saamen kielten elvyttämiseen, joka on usein lähtenyt liikkeelle pienten lasten vanhemmista. Tässä työssä saamenkielisen varhaiskasvatuksen toimintamuotojen kehittämisenä on ollut ratkaiseva merkitys. Äidinkielenään saamea puhuvien lasten omakielinen päivähoito käynnistyi pohjoissaamenkielisenä 1980-luvulla. Saamen kielipesän toimintamalli omaksuttiin Uuden Seelannin maoreilta ja sovitettiin saamelaiseen ympäristöön. Ensimmäinen kielipesä käynnistyi vuonna 1993 koltansaamenkielisenä ja ensimmäinen toimintaansa katkeamatta jatkanut kielipesä vuonna 1997 inarinsaamenkielisenä.

Vuonna 2020 äidinkielenään saamea puhuville lapsille järjestettiin varhaiskasvatusta 12 varhaiskasvatustyksikössä. Näistä kahdeksan toimi saamelaisten kotiseutualueella ja neljä saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella: Rovaniemellä, Oulussa, Helsingissä ja Kittilässä. Kaikki yksiköt toimivat pohjoissaamen kielellä. Samana vuonna saamen kielipesiä oli Suomessa 12, joista inarinsaamenkielisiä kolme, koltansaamenkielisiä kaksi ja pohjoissaamenkielisiä seitsemän. Saamen kielipesistä yhdeksän sijaitsi saamelaisten kotiseutualueella ja kolme kotiseutualueen ulkopuolella Sodankylän kirkonkylässä, Rovaniemellä ja Oulussa. Kuviossa 1 on esitetty saamenkieliseen varhaiskasvatukseen ja saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoimintaan osallistuneiden lasten määrät vuosina 2012–2020. Kielipesä on tutkimusten mukaan osoittautunut saamen kielten elvyttämisen tehokkaimmaksi menetelmäksi, ja se on laajentunut kaikkiin kolmeen Suomen saamen kieleen.

Työryhmä pitää tärkeänä toimintamuotojen erillisyyttä sen varmistamiseksi, että kummankin toimintamuodon tavoitteet saavutettaisiin: saamenkielisten lasten oikeus omakieliseen varhaiskasvatukseen ja saamen kielipesissä varhaiskasvatusta saavien lasten oikeus sukujensa alkuperäiskielen omaksumiseen.

Kuvio 1. Saamenkielisen varhaiskasvatuksen lapsimäärät vuosina 2012–2020.

3.2 Saamenkielinen varhaiskasvatus varhaiskasvatuslaissa

Saamenkielisten lasten omakielinen varhaiskasvatus on turvattu varhaiskasvatuslaissa (8 § Varhaiskasvatuksen kieli, 1 mom):

”Kunnan on huolehdittava siitä, että lapsi voi saada varhaiskasvatusta lapsen äidinkielenä olevalla suomen tai ruotsin kielellä tai saamen kielilain (1086/2003) 3 §:n 1 kohdassa tarkoitetulla saamen kielellä.”

Varhaiskasvatuslaki ei sisällä velvoitetta saamenkielisen varhaiskasvatuksen järjestämiseksi niille saamelaislapsille, joiden äidinkieli ei ole saame ja jotka tulevat siten kielenvaihdoksen läpi käyneistä perheistä. Laki ei tunnista varhaiskasvatuksessa tapahtuvaa saamen kielten elvyttämistä, eikä siten turvaa kaikkien saamelaislasten oikeutta omaan kieleen.

Työryhmä on keskustellut saamelaislasten oikeudesta omaan kieleen ja kuullut asiantuntijoita varhaiskasvatuslain 8 §:n avaamisesta ja mahdollisuudesta kirjata säännökseen velvoite, jonka mukaan saamelaislasten varhaiskasvatus tulisi järjestää saamen kielellä (inarin-, koltan- ja pohjoissaame) lapsen huoltajan niin pyytäessä. Säännös koskisi kaikkia saamelaislapsia riippumatta siitä, mikä heidän ensiksi opittu äidinkieltensä olisi.

Työryhmä katsoo, että kirjaus olisi periaatteellisesti tärkeä ja edistäisi saamelaislasten omaan kieleen liittyvien oikeuksien toteutumista koko maassa, mutta ei johtaisi saamen kielten elvytyksen näkökulmasta parhaaseen lopputulokseen. Kuntien haasteet myös saamenkielisten lasten omakielisen varhaiskasvatuksen järjestämiseen ovat suuria, eikä työryhmä näe hyvänä ratkaisuna kunnille osoitettavien velvoitteiden lisäämistä.

Työryhmä toteaa saamen kielipesien toiminnan kehittämisen ja toiminnan laajentamisen tässä vaiheessa parhaaksi tavaksi vahvistaa muiden kuin saamenkielisten saamelaislasten oikeuksien toteutumista. Laajentamalla toimintaa erityisesti kotiseutualueen ulkopuolelle voitaisiin yhä useammalla paikkakunnalla ja yhä useammalle lapselle tarjota mahdollisuus saamen kielen omaksumiseen. Saamen kielipesien toiminnan pedagogisella kehittämisellä voidaan puolestaan vahvistaa niiden antaman varhaiskasvatuksen laatua.

3.3 Saamen kielipesä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa

Kielipesä mainitaan Opetushallituksen vuonna 2018 antamissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Luku '4.6. Kieleen ja kulttuuriin liittyviä tarkentavia näkökulmia' erittelee kaksikielisen varhaiskasvatuksen vaihtoehtoja, joiden jälkeen otsikon 'Kielipesä' alla todetaan seuraavasti:

Kielipesätoiminnalla tarkoitetaan varhaiskasvatuksessa toimintaa, jossa vahvistetaan lasten tietämystä omasta kulttuuristaan ja tarjotaan mahdollisuus oppia perheessä tai suvussa puhuttua uhanalaista vähemmistökieltä tai alkuperäiskansan kieltä. Kielipesätoiminnan periaatteet voivat olla kielikylvyn kaltaisia.

Alatyöryhmä totesi asiantuntijoita kuultuaan ongelmalliseksi sen, ettei perusteisiin kirjattu määritelmä vastaa saamen kielipesän toimintaperiaatteita, eikä myöskään muualla maailman alkuperäiskansojen keskuudessa kehitettyä kielipesätoimintaa. Kielipesä on uhanalaisten kielten elvyttämiseksi kehitetty toimintamalli (Kõhanga Reo, Language nest), jossa noudatetaan varhaisen täydellisen kielikylvyn menetelmää (*early total immersion*). Selvyyden vuoksi muuta kuin em. kielipesämääritelmän mukaista, heikossa asemassa olevia vähemmistökieliä elvyttävää toimintaa ei pitäisi nimetä varhaiskasvatuksessa toteutettavaksi kielipesäksi.

Saamen kielipesät toteuttavat toiminnassaan varhaista täydellistä kielikylpyä, koska vain riittävän laajasti toteutettu saamenkielinen toiminta voi mahdollistaa saamen kielten siirtymisen lapsille äidinkielen kaltaisina kielinä. Kielipesä ei siten ole myöskään kerhotoimintaa eikä kaksikielistä varhaiskasvatusta. Kielipesien työntekijät käyttävät työssään ainoastaan saamen kieltä. Lapsilta ei kielletä suomen kielen käyttöä, minkä takia kielipesän työntekijöiltä edellytetään korkeatasoista kaksikielisyyttä. Lapset omaksuvat kielipesässä saamen kielen luonnollista tietä, turvallisessa varhaiskasvatusyksikössä. Saamelaisten kotiseutualueella kielipesissä varhaiskasvatusta saaneet lapset siirtyvät useimmiten saamenkieliseen esi- ja perusopetukseen. Muualla Suomessa saamenkielistä opetusta ollaan vasta kehittämässä.

Saamen kielipesät poikkeavat muun muassa suomenkielisten perheiden lapsille mahdollisesta ruotsinkielisestä varhaiskasvatuksen kielikylvystä monin tavoin. Yksi merkittävä eroavaisuus on, että saamen kielipesään tulevien lasten perheiltä odotetaan sitoutumista saamen kielen elvyttämiseen myös kotona. Ruotsinkielistä kielikylpyä päiväkodissa saavien lasten vanhemmilta ei odoteta ruotsin kielen käyttöä kotona.

Saamen kielipesät ovat kasvattaneet Suomen saamen kielten aktiivisten puhujien määrää jo sadoilla. Niiden merkitys Suomen saamen kielten ylisukupoliselle jatkuvuudelle on korvaamattoman arvokas. Sen takia niiden asema osana varhaiskasvatuksen järjestelmää tulee turvata.

3.4 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen rahoitus

Valtion talousarviossa rahoitetaan molempia saamelaisen varhaiskasvatuksen toimintamuotoja kahdella erillisellä valtionavustuksella, joilla toteutetaan positiivista erityiskohtelua ja edistetään yhdenvertaisuutta suomen- ja saamenkielisten varhaiskasvatustyöryhmien välillä. Valtionavustuksilla pyritään varmistamaan inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkieliset erilliset ryhmät, jotka mahdollistavat ympäristön saamen kielten käytölle ja kielten omaksumiselle.

Saamen kielipesien rahoitus on vuonna 2021 yhteensä 1,4 miljoonaa euroa, joka on tarkoitettu sekä saamelaisten kotiseutualueella että sen ulkopuolella järjestettävään kielipesätoimintaan. Summalla rahoitetaan suunnitelman mukaisesti vuonna 2021 yhteensä yhdeksää saamen kielipesää saamelaisten kotiseutualueella, kolmea saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella sekä koordinaatiosta ja pedagogisesta ohjauksesta aiheutuvia kuluja. Toimintaan arvioidaan osallistuvan yhteensä 75 lasta. Rahoitus kattaa kunnille 85 % toiminnan järjestämisestä aiheutuvista kustannuksista. Rahoitusmallia on pidetty kunnissa kankeana ja epävarmana. Saamelaiskäräjien laskelmien mukaan kielipesien rahoitus on riittämätön toiminnan mahdollisesti tulevaisuudessa laajentuessa.

Arvio saamen kielipesien rahoitustarpeesta vuosina 2021–2024 perustuu lapsimäärän kasvuun (+63 lasta). Saamen kielipesien toiminnan turvaamiseen tarvittava valtionavustus on yhteensä noin 2 miljoonaa euroa. Laskelma perustuu kolmen työntekijän kolmeen uuteen hoitoyksikköön ja olemassa olevien yksiköiden (12) toiminnan turvaamiseen. Kokonaiskustannukset ovat arviolta 155 000 euroa/yksikkö/vuosi. Tästä summasta vähennetään kuntien omavastuuosuus (15 %), joten valtionavustukseen oikeuttava summa olisi 131 750 euroa.

Saamelaiskäräjät on esittänyt varoja kielipesäohjaajan ja materiaalityöntekijän virkojen perustamiseksi. Saamenkielinen varhaiskasvatus kärsii materiaalityöntekijän virkojen puutteesta ja saamenkielisten julkaisujen kustannustoimintaa on vähän.

Saamenkielisten lasten varhaiskasvatuksen järjestämistä saamelaisten kotiseutualueen kunnissa on vuodesta 2014 alkaen tuettu erillisellä määrärahalta opetus- ja kulttuuriministeriön pääluokan budjetissa. Vuonna 2021 määräraha on 240 000 euroa. Summalla rahoitetaan vuonna 2021 yhteensä 5–7 saamenkielisen varhaiskasvatuksen yksikköä Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa. Toimintaan arvioidaan osallistuvan yhteensä noin 60 lasta. Rahoitus kattaa kunnille noin 20 prosenttia toiminnan järjestämisestä aiheutuvista kustannuksista.

Alle kouluikäisistä saamelaislapsista jo 70 prosenttia asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Nämä lapset ovat omakielisten ja -kulttuuristen palvelujen osalta kaikkein

heikoimmassa asemassa. Huolimatta siitä, että varhaiskasvatustalaki velvoittaa omakielisen varhaiskasvatuksen järjestämistä myös kotiseutualueen ulkopuolella asuville saamenkielille lapsille, vain osa lapsista on omakielisten palveluiden piirissä, koska kotiseutualueen kuntien ulkopuolella on saatavilla vain vähän saamenkielisiä varhaiskasvatuspalveluita.

Rahoituksen ulottaminen myös kotiseutualueen ulkopuolelle parantaisi siellä järjestettävän saamenkielisen varhaiskasvatuksen laatua, saatavuutta ja kulttuurinmukaisuutta sekä paikallisten viranomaisten tietoisuutta ja aktiivisuutta saamenkielisen varhaiskasvatuksen järjestämisessä. Saamelaiskäräjät on esittänyt rahoituksen nostamista 700 000 euroon ja sen laajentamista myös kotiseutualueen kuntien ulkopuolelle.

3.5 Kielellisen, kulttuurisen ja pedagogisen tuen tarve

Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa noudatetaan Opetushallituksen antamia varhaiskasvatussuunnitelman perusteita (2018). Saamelaiskäräjät ja saamelaisalueen kunnat ovat yhteistyössä laatineet Saamelaisen varhaiskasvatussuunnitelman (2016), jossa selkiytetään saamenkieliseen varhaiskasvatukseen liittyviä kielellisiä ja kulttuurisia erityispiirteitä ja niiden edellyttämää pedagogiikkaa. Lisäksi yhteistyössä on laadittu käytännön työtä helpottavia oppaita. Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma on kuitenkin vanhentunut eikä vastaa enää uusia varhaiskasvatussuunnitelman perusteita.

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen järjestelmällinen kehittäminen edellyttää yhtenäistä pedagogista tukimateriaalia, jonka avulla varmistetaan, että saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa turvataan tasalaatuinen ja saamelaiseen pedagogiikkaan pohjautuva toiminta riippumatta varhaiskasvatuksen järjestäjätahosta.

Saamelaiskäräjillä on työskennellyt vuodesta 2016 kielipesäohjaaja, jonka tehtävänä on tukea saamen kielipesien työntekijöitä erityisesti saamen kielen ja kulttuurin opettamisen pedagogisten menetelmien ja laadun kehittämisessä, ohjata ja neuvoa vanhempia kielen elvyttämiseen liittyvissä asioissa, selvittää kielipesätyöntekijöiden koulutustarpeita ja organisoida koulutuksia, tiedottaa, konsultoida ja ylläpitää tilastoja lapsimääristä, kartoittaa kielipesätarpeita sekä hallinnoida rahoitusta. Kielipesäohjaajan työhön kuuluu lisäksi työntekijöiden työssä jaksamisen tukemista verkostoitumisen ja kehittämistyön avulla.

Saamenkielisestä varhaiskasvatuksesta vastaava varhaiskasvatushenkilöstö tarvitsisi enemmän omaan kieleen ja kulttuuriin pohjautuvaa ohjausta, neuvontaa ja tukea. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää lasten kielen ja kulttuurin omaksumisen jatkuvuuteen siirtäessä varhaiskasvatuksesta esi- ja perusopetukseen. Kaikilla kuntien varhaiskasvatuksesta vastaavilla virkamiehillä ja päättäjillä ei ole riittävästi tietoa saamelaiskulttuurista, saamen kielten tilanteesta eikä saamelaisen varhaiskasvatuksen erityispiirteistä ja haasteista.

Tavoitteet

- Saamen kielten puhujaketjut eivät enää katkea, saamen kielten uhanalaistumiskehitys muuttuu käänteiseksi kielenvaihdokseksi.
- Kaikkien saamenkielisten varhaiskasvatusta tarvitsevien lasten oikeus saamenkieliseen varhaiskasvatukseen toteutuu ja toiminta laajenee erityisesti saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.
- Saamen kielipesien toiminta vahvistuu, vakiintuu ja laajenee erityisesti saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.
- Kielipesät toimivat jatkossakin osana varhaiskasvatusta ja niissä noudatetaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteita ja varhaiskasvatuslain säännöksiä.
- Saamenkieliselle varhaiskasvatukselle ominainen kieli- ja kulttuurikasvatus toteutuu varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisena pedagogisena toimintana.

Toimenpide-esitykset

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen laajentaminen kotiseutualueen ulkopuolella

- Esitetään, että varhaiskasvatuslain 8 §:ssä tarkoitetun saamenkielisten lasten varhaiskasvatuksen järjestämiseksi osoitettavaa, Lapin aluehallintoviranomaisen Saamelaiskäräjille myönnettävää valtionavustusta korotetaan 240 000 eurosta 700 000 euroon ja rajaus kotiseutualueen kuntiin poistetaan. Rahoituksen ulottaminen myös kotiseutualueen ulkopuolelle parantaa siellä järjestettävän saamenkielisen varhaiskasvatuksen laatua, saatavuutta ja kulttuurinmukaisuutta.
- Esitetään, että saamen kielipesien erityisrahoitusta jatketaan ja sen tasoa korotetaan asteittain 1,9 miljoonaan euroon mikä luo edellytykset uusien kielipesäyksiköiden perustamiselle ja toiminnan laajentamiselle erityisesti saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet

- Esitetään, että saamenkielistä varhaiskasvatusta koskevat maininnat Opetushallituksen antamissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa uudistetaan. Opetushallitukselle esitetään erillisen, saamenkielistä varhaiskasvatusta käsittelevän luvun sisällyttämistä varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin ja Kielipesä-kappaleen korjaamista vastaamaan kielipesä-käsitteen vakiintuneita merkityksiä ja toimintamuotoja Suomessa ja muualla maailmassa. Perusteissa tulisi kuvata kielipesätoiminnan kriteereitä ja tavoitteita.

Tuki saamenkielisen varhaiskasvatuksen järjestämiseen

- Esitetään, että Saamelaiskäräjille osoitetaan resursseja tukimateriaalin valmistamiseksi paikallisten varhaiskasvatussuunnitelmien laatimista ja saamenkielisen varhaiskasvatuksen toteuttamista varten. Tukimateriaalilla selkiytetään saamenkielisen varhaiskasvatuksen toteuttamistapoja sekä saamen kielen ja kulttuurin kannalta tärkeitä toiminnan erityispiirteitä. Tukimateriaali korvaa aiemmin käytössä olleen saamelaisen varhaiskasvatussuunnitelman.
- Esitetään, että Saamelaiskäräjille perustetaan saamenkielisen varhaiskasvatuksen pedagogisen ohjaajan ja saamenkielisen varhaiskasvatussihteerin virat ja niille osoitetaan tarvittava rahoitus. Henkilöstöresurssi parantaisi Saamelaiskäräjien mahdollisuutta tarjota toiminnan järjestäjille kielellistä ja pedagogista tukea sekä vahvistaa varhaiskasvatuksen saamelaiskulttuurin mukaisuutta.

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen toimintamuotojen erot ja yhtäläisyydet:

- Saamen kielipesät toimivat saamen kieliä elvyttävinä, varhaista täydellistä kielikylpyä ja saamelaista pedagogiikkaa toteuttavina varhaiskasvatuksen yksikköinä saamen- ja suomenkielisissä päiväkodeissa ja lisäksi erillisinä ryhmäperhepäiväkoteina.
- Saamenkielisten lasten varhaiskasvatusyksiköt toimivat lasten äidinkieltä vahvistavina ja saamelaista pedagogiikkaa toteuttavina saamenkielisinä päiväkodeina tai suomenkielisten päiväkotien erillisinä ryhminä.
- Saamenkielisille lapsille tarkoitettua omakielistä varhaiskasvatusta, joka on velvoittavaa koko maassa, turvaa varhaiskasvatuslain 8 §.
- Saamen kieliä elvyttävää saamenkielistä varhaiskasvatusta ja suomenkielisten saamelaisperheiden lasten oikeutta oman kielen elvyttämiseen turvaa opetus- ja kulttuuriministeriön erityinen rahoitus, jolla katetaan 85 % tämän toiminnan kustannuksista sitä järjestäville kunnille.
- Molemmissa toimintamuodoissa pyritään noudattamaan perinteiseen saamelaiseen elämäntapaan kuuluvaa vuodenvaihtoa, mikä on oleellinen osa saamelaista pedagogiikkaa.
- Molempien toiminnan perustana ovat varhaiskasvatuksen järjestäjien hyväksymät paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat, jotka perustuvat valtakunnallisiin perusteisiin.
- Molemmat toimintamuodot ovat osa kuntien järjestämää varhaiskasvatusta, silloin kun niitä toteutetaan varhaiskasvatuslain säännösten mukaisesti.
- Saamen kielten tulevaisuuden kannalta molemmat ovat ratkaisevan tärkeitä. Ne varmistavat, ettei kielten puhujien ketju enää katkea. Ne varmistavat saamen kielten säilymisen ja siirtymisen aktiivisina käyttökielinä uusille sukupolville.

Saamelainen pedagogiikka tarkoittaa lyhyesti kaikkea sitä kasvatusta ja koulutustoimintaa, joka on kosketuksissa saamelaisuuden kanssa. Saamelainen elämäntapa, aikuisen osallisuus, epäsuora kasvatusta, vakiintuneet sosiaaliset käytännöt, perhe ja suku ovat tärkeässä asemassa. Kasvatusta perustuu esimerkiksi tarinankerrontaan, luontoyhteyteen ja lapsen itsenäisyyden kehittämiseen.

4 Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen valtakunnallisen kokonaisuuden kehittäminen

4.1 Säädosperusta

Saamen kieli voi perusopetuslain (1998/628) mukaan olla koulun opetuskieli (10 § 1 mom.). Saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee lain mukaan antaa pääosin saamen kielellä (10 § 2 mom). Lain 12 §:n mukaan äidin-kielenä opetetaan oppilaan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä. Perusopetuslain säännökset koskevat myös esiopetusta. Perusopetuslaki sisältää yleiset säännökset vieraiden kielten opetuksesta (11 §).

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2014) on määritelty äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineessa oppimäärä saamen kieli ja kirjallisuus. Lisäksi saamen kieltä voidaan opiskella pitkänä ja lyhyenä vieraana kielenä (A ja B2 -kielet). Lisäksi perusteasiakirja sisältää kaksikielisen ja kielikylpyopetuksen periaatteet, joita sovelletaan saamelaisopetuksessa enenevässä määrin. Asiakirja sisältää myös erillisen kappaleen omaan kieleen ja kulttuuriin liittyvistä erityiskysymyksistä saamelaisoppilaiden opetuksessa. Perusteiden liitteenä on lisäksi perusopetusta täydentävän saamen kielen opetus, joka on tarkoitettu kotiseutualueen kuntien ulkopuolella annettavaa opetusta varten.

Perusopetuslakiin ei ole tehty vuonna 1998 toteutetun koululainsäädännön kokonaisuudistuksen jälkeen saamen kielten ja saamenkielistä opetusta koskeneita muutoksia. Myös opetuksen rahoitusperiaatteet ovat pysyneet pääosin muuttumattomina. Saamelaisväestön demografisen tilanteen muuttuminen 2000-luvun alusta alkaen on johtanut siihen, että vuonna 1998 säädetyt ja alueellisesti rajatut rahoitusperiaatteet turvaavat saamen kielten ja saamenkielistä opetusta alueella, jossa asuu enää noin 30 prosenttia saamelaisväestöstä. Seurauksena tilanteesta suuri osa saamelaislapsista ja -nuorista ei ole saanut opetusta saamen kielessä. Tilanne on kiihdyttänyt entisestään kielenvaihdoskehitystä saamen kielistä suomen kieleen, mikä on Suomen ihmisoikeuspolitiikan ja perustuslaissa saamelaisille alkuperäiskansana turvatun omaa kieltä ja kulttuuria koskevan oikeuden vastaista.

Saamelaisopetuksen tilanne on valtakunnallisesti kahtiajakautunut ja eriarvoinen sekä eri puolilla maata asuvien saamelaisoppilaiden että eri puolilla maata toimivien koulutuksen

järjestäjien näkökulmasta. Kahtia jakautuneisuutta ylläpitävät erityisesti opetuksen rahoitusperiaatteiden erot kotiseutualueen kunnissa ja muualla maassa. Saamen kielten ja saamenkielinen opetus perusopetuksessa, lukio- ja ammatillisessa koulutuksessa on turvattu erityisellä rahoituksella saamelaisten kotiseutualueen kunnissa, joissa rahoitus kannustaa lisäämään ja kehittämään opetusta. Muualla maassa annetaan lähes yksinomaan perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävää saamen kielen opetusta, jonka määrä on alkanut merkittävämmiin lisääntyä vuodesta 2018 alkaen. Tämän opetuksen asema on kuitenkin perusopetus- ja lukiolakien näkökulmasta epäselvä.

4.2 Opetus saamelaisten kotiseutualueen kunnissa

Saamelaisten kotiseutualueen kuntien järjestämässä saamelaisopetuksessa ovat käytössä kaikki perusopetuslaissa säädetyt opetusvaihtoehdot: saamenkielinen esi- ja perusopetus, saamen opetus äidinkielen ja kirjallisuuden oppimääränä sekä lyhyenä ja pitkänä vieraana kielenä. Lisäksi kaikissa kotiseutualueen kunnissa (Enontekiö, Inari, Utsjoki ja Sodankylä) järjestetään kaksikielistä tai kielikylpyopetusta, joka monissa tapauksissa jatkaa varhaiskasvatuksessa alkanutta saamen kielten elvyttämistä.

Kotiseutualueen kunnissa saamen kielten ja saamenkielistä opetusta esi-, perus- ja lukiokoulutuksessa turvaa erityinen säännös opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslaissa (2009/1705, 45 § 1 mom.). Rahoitus koskee saamen kielten, saamenkielistä ja myös kielikylpy- ja kaksikielistä opetusta saamen kielellä annettavien opetustuntien osalta. Valtionapuviranomaisena toimii Lapin aluehallintovirasto, joka jakaa valtionavustukset kunnille. Saamen opetuksen valtionavustuksen kokonaismäärä on noussut noin 2,2 miljoonaan euroon, mikä johtuu saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen tuntimäärän kasvusta noin 10 000 tunnilla 2010-luvun aikana. Rahoituslain 45 §:n 1 momentin säännös ei koske Saamelaisalueen ammatillista koulutuskeskusta. Alueella toimivat muut ammatillisen koulutuksen järjestäjät eivät tietävästi ole hyödyntäneet tässä säädettyä rahoitusta.

Rahoitussäännös on toiminut hyvänä kannustimena kotiseutualueen kunnille, joiden opipalvelullisuusikäisten ikäluokat ovat pienentyneet tuntuvasti viimeisten 20 vuoden aikana. Rahoitus on mahdollistanut opetuksen kehittämisen, laajentamisen ja vakiinnuttamisen. Saamenkielinen opetus on monipuolistunut, lisääntynyt ja saanut vankemman sijan kaikissa kunnissa. Inarinsaamenkielinen perusopetus käynnistyi Inarin koulussa syksyllä 2000, pohjoissaamenkielinen perusopetus Sodankylän Vuotsossa syksyllä 2007. Utsjoen kunnassa valtaosa perusopetusikäisistä oppilaista on jo pitkään ollut pohjoissaamenkielisessä perusopetuksessa. Pohjoissaamenkielisen opetuksen oppilasmäärät ovat olleet hienoisessa kasvussa myös Enontekiöllä. Kaksikielistä ja erilaajuisia kielikylpyopetusta on kehitetty vuodesta 2015 alkaen. Aiemmin määräraikaisina täytetyt saamenkieliset opettajan virat on voitu täyttää vakituisesti.

Erityinen rahoitussäännös on siten tuonut jatkuvuutta ja vaikuttanut myönteisesti myös lastensa opetuskielestä päättävien huoltajien valintoihin. Pysyvän rahoituksen voimaan tulo vuonna 1999 lopetti kunnissa myös rahoituskilpailun saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen ja muiden palveluiden välillä. Rahoituslain 45 §:n 1 momentin säännöstä voi pitää onnistuneena esimerkkinä alkuperäiskansan opetuksen kehittämiseen kohdistetusta positiivisesta erityiskohtelusta, koska se on poikkeus kuntien valtionosuusperusteisestä rahoituksesta. Rahoitus vastaa opetushenkilöstön palkkaamisesta kunnille aiheutuvia keskimääräisiä kustannuksia.

4.3 Opetus saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella

Saamen kielten opetuksen järjestäminen saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella on ollut 1990-luvun alkuvuosista lähtien pahentunut ongelmien vyyhti, joka on vaikeutunut sitä mukaa kun saamelaisväestön määrä kotiseutualueen kuntien ulkopuolella on kasvanut. Kotiseutualueen ulkopuolella toimivilla opetuksen ja koulutuksen järjestäjillä ei ole velvoitetta, kannustavaa rahoitusta eikä useimmiten myöskään tietoa saamen kielten opetuksen mahdollisuuksista. Useimmissa tapauksissa opetus on jäänyt kokonaan järjestämättä ja valtaosa kotiseutualueen kuntien ulkopuolella koulua käyneistä saamelaislapsista ja -nuorista on jäänyt oman kielensä opetuksen ulkopuolelle ja saamenkieliset lapset ja nuoret usein luku- ja kirjoitustaidottomiksi omilla kielissään.

Saamelaiskäräjien vaalilautakunnan tilastojen mukaan (Saamelaiskäräjät 2019) saamelaisia asuu Suomessa noin 230 kunnassa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että edellytyksiä oman kielen opetukselle ei ole ollut, koska opetusryhmiä ei ole kyetty muodostamaan yksittäisille oppilaille. Myöskään opettajia ei ole saatavissa tarpeeksi lähiopetukseen. Opettajien rekrytointia on hankaloittanut se, että opetusta on tarvittu vain muutamaa viikkotuntia varten. Niissä tapauksissa, joissa opetus on pystytty järjestämään, opetusryhmät ovat olleet ikänsä ja kielitaustansa kannalta heterogeenisiä, mikä on vaikuttanut opetuksen pedagogiseen tasoon, tuloksellisuuteen ja opiskelumotivaatioon. Oppilaat on yleensä koottu useista kouluista oppitunneille, jotka on hyvin usein sijoitettu muun koulupäivän jälkeen. Oppilasmäärät ovat pysyneet alhaisina. Tilanne on alkanut kuitenkin kehittyä nopeasti parempaan suuntaan vuodesta 2018 lähtien, jolloin täydentävää opetusta alettiin järjestää keskitetyksi etäyhteyksin.

Lainsäädännössä ei ole suoranaista esteitä saamen kieli ja kirjallisuus -oppimäärän, saamevieraana kielenä -oppimäärien tai saamenkielisen opetuksen järjestämiselle kotiseutualueen kuntien ulkopuolella. Opetuslainsäädäntöön aiemmin sisältyneet saamen kielten ja saamenkielistä opetusta koskeneet alueelliset rajoitukset poistettiin 1990-luvun

lakiuudistuksissa. Saamen kielten opetuksen pääasialliseksi vaihtoehdoksi on kuitenkin muodostunut perusopetusta ja lukiokoulutusta (A1777/2009) täydentävä opetus, joka on tarkoittanut kahden viikotunnin kielen opetusta useimmiten iällisesti ja kielellisesti heterogeenisissä opetusryhmissä. Vuoteen 2018 asti tätä opetusta on järjestetty pääasiassa lähiopetuksena.

Vakiintuneimman aseman saamen kielten lähiopetus on saanut kaupungeissa, joissa saamelaisväestön määrä on huomattava ja lähiopetusryhmien kokoaminen on ollut mahdollista. Näitä kaupunkeja ovat Helsinki, Oulu ja Rovaniemi. Toistaiseksi saame-suomi-kaksikielistä perusopetusta järjestää ainoastaan Helsingin kaupunki, joka käynnisti kaksikielisen luokkaopetuksen syksyllä 2018. Helsingissä, Oulussa ja Rovaniemellä annetaan pohjoissaamenkielistä esiopetusta. Oulussa ja Rovaniemellä suunnitellaan pohjoissaamenkielisen luokkaopetuksen käynnistämistä. Työryhmän järjestämissä kuulemistilaisuuksissa on tuotu esille, että kunnat odottavat saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen rahoitukseen ratkaisuja, jotka lisäisivät valtakunnallisesti yhdenvertaisuutta myös koulutuksen järjestäjien välillä. Yhteenveto saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen tilanteesta lukuvuonna 2020–2021 on esitetty Taulukossa 1.

Taulukko 1. Yhteenveto saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen tilanteesta lukuvuonna 2021–2022.

	Saamen- kielinen opetus	Kaksikielinen opetus/ kielikylpy	Äidinkieli	Vieras kieli	Täydentävä opetus	Yhteensä/ Muutos lukuvuodesta 2019–2020
Oppilaita saamelaisalueen kunnissa	185	28	21	254	-	488 (-59)
Oppilaita saamelaisalueen kuntien ulkopuolella	-	12	-	-	210	222 (+33)
Oppilaita perusopetuksessa	185	40	2	236	179	642 (-44)
Oppilaita lukiossa	-	-	19	18	31	68 (+18)
Oppilaita inarinsaamessa	40	-	1	33	28	101 (-1)
Oppilaita koltansaamessa	0	-	2	27	17	47 (-1)
Oppilaita pohjoissaamessa	145	40	18	194	165	562 (-24)
Kaikki yhteensä	185	40	21	254	210	710 (-26)

4.4 Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke

Saamen kielten opetustilanne kotiseutualueen kuntien ulkopuolella alkoi kehittyä nopeasti parempaan suuntaan opetus- ja kulttuuriministeriön myönnettyä keväällä 2018 rahoituksen saamen kielten opetuksen etäyhteyksiä hyödyntävälle pilottihankkeelle (<https://www.saamenetaopetus.com/>). Utsjoen kunnan johtama ja Saamelaiskäräjien koordinoima hanke käynnistyi syksyllä 2018 ja sen on määrä jatkaa kevätlukukauden 2023 loppuun saakka. Hankkeen tavoitteena on saada mahdollisimman suuri osa saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella koulua käyvistä saamelaisoppilaista saamen kielten opetuksen piiriin. Sen tehtävänä on kehittää sekä teknisiä että pedagogisia ratkaisuja ja luoda toimintamalli saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen vakinaistamiseksi. Hankkeesta saadut kokemukset ovat olleet rohkaisevia. Suurimmat ratkaistavat kysymykset liittyvät etäyhteyksin annetun opetuksen väliaikaisuuteen, opetuksen rahoitukseen ja opetuksen epäselvään asemaan oppiaineena.

Hankkeeseen on palkattu kaksi kokoaikaista työntekijää, projektipäällikkö Utsjoen kuntaan ja opetuksen koordinaattori Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimistoon. Työnjako on osoittautunut toimivaksi. Utsjoen kunta, joka toimii opetuksen järjestäjänä, on voinut palkata opettajat tavanomaisilla työehdoilla tehtäviinsä, mikä ei ole ollut mahdollista aiemmin täydentävää opetusta lähiopetuksena järjestäneissä kunnissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämä rahoitus on mahdollistanut opetuksen kehittämisen, opetussuunnitelmatyön sekä uudenlaisten pedagogisten ja teknisten ratkaisujen kehittämisen. Oppilaat on ollut mahdollista sijoittaa yhtenäisempiin ryhmiin, jolloin opetus on pedagogisesti toimivampaa ja tuloksellisempaa. Hankkeen työntekijät ja opettajat muodostavat yhdessä toimivan työyhteisön, mikä ei ole mahdollista silloin kun opetusta järjestetään muutama viikkotunti lähiopetuksena. Hankkeella ei ole ollut ongelmia kelpoisten ja hyvän kielitaidon omaavien opettajien rekrytoinnissa, koska myöskään opettajien työ ei ole paikkaan sidottua.

Saamelaislasten huoltajat ovat olleet opetusmahdollisuuteen tyytyväisiä. Hankkeessa saamen kieliä oppivien lasten ja nuorten määrä on kasvanut sitä mukaa kun tieto etäyhteyksin annettavasta opetuksesta on levinnyt. Lukuvuonna 2020–2021 opetuksen ja yhteistyön piirissä on yhteensä 90 oppilasta ja opiskelijaa, 67 koulua ja 33 opetuksen järjestäjää kotiseutualueen kuntien ulkopuolella. Opetusta järjestetään esi- ja perusopetuksen oppilaille ja lukion opiskelijoille. Etäyhteyksin järjestetty opetus on parantanut kaikkien kolmen saamen kielen opetustilannetta ja saavutettavuutta, erityisesti koltan- ja inarinsaamen, joita on aiemmin opetettu kotiseutualueen kuntien ulkopuolella vain satunnaisesti.

Hankkeen järjestämä opetus on maksullista sitä vastaanottaville kunnille. Maksu on kuitenkin lukuvuodesta 2020-21 alkaen ollut kohtuullinen, 50 €/oppilas/lukukausi tai 100€

oppilas/lukuvuosi. Utsjoen kunta ja opetusta vastaanottava koulu/kunta allekirjoittavat vuosittain sopimuksen opetuksen, oppilaan teknisen tuen, valvonnan ja oppituntien järjestämisestä sekä arviointikäytännöistä. Koska täydentävä opetus on perusopetus- ja lukiolain ulkopuolella annettavaa opetusta, siitä annetaan erillinen todistus, ellei opetuksen paikallinen järjestäjä ole päättänyt asiasta toisin (näin on tehty Oulussa).

4.5 Huomiot saamen kielten ja saamenkielistä opetusta koskevista säännöksistä

Työryhmä on arvioinut perusopetuslain säännösten, opetussuunnitelman perusteissa määriteltyjen oppimäärien ja saamelaisopetuksen rahoitusperiaatteiden toimivuutta 2020-luvun koulussa. Tarkistamistarvetta nähdään sekä toiminnallisissa että rahoitussäännöksissä. Työryhmä keskusteli esityksestä, jonka mukaan opetuskieltä koskevan säännöksen (10 § 2 mom.) määre ´pääosin saamen kielellä´ tulisi muuttaa siten, että laki velvoittaisi kotiseutualueen kunnat yksiselitteisesti järjestämään saamen kieltä osaavien oppilaiden opetuksen saamen kielellä. Keskusteluissa todettiin, että säännös antaa nykymuodossaan mahdollisuuden kokonaan saamenkielisen opetuksen järjestämiseen, minkä takia sen muuttamista ei katsottu tarpeelliseksi. Työryhmä katsoi, että sanan ´pääosin´ poistaminen säännöksestä johtaisi kunnissa kohtuuttoman hankaliin tilanteisiin niin kauan kun saamenkielisistä aineenopettajista ja saamenkielisistä oppimateriaaleista on puutetta. Muutos johtaisi erityisen hankaliin tilanteisiin inarin- ja koltansaamenkielisen opetuksen osalta.

Äidinkieli liitettynä opetuskieleen

Äidinkielen opetus on liitetty perusopetuslaissa oppilaan opetuskieleen, mikä tarkoittaa sitä, että ainoastaan kotiseutualueen kunnissa koulua käyvillä saamenkielisillä oppilailla olisi mahdollisuus oman äidinkielen opetukseen. Äidinkielen opetuksen liittäminen oppilaan opetuskieleen sulkee pois lähes poikkeuksetta kaikkien saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella koulua käyvien saamenkielisten oppilaiden oikeuden omaan äidinkieleen. Äidinkielen merkitys suomalaisen koulun opetuksessa on kuitenkin aina ollut tärkeä ja tutkimustietoon perustuva. Äidinkielen hyvää taitoa pidetään väylänä kaikkien muiden oppiaineiden oppimiseen. Äidinkielen oppimismahdollisuuden puuttuminen kotiseutualueen kuntien ulkopuolella koulua käyviltä saamelaisoppilailta on myös epäjohdonmukainen suhteessa varhaiskasvatukseen, joka velvoittaa saamea äidinkielenään puhuvien lasten varhaiskasvatukseen järjestämistä saamen kielellä koko maassa.

Saame äidinkielenä, toisena kielenä ja vieraana kielenä

Perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteiden mukaan saamen kieltä on mahdollista opiskella äidinkieli ja kirjallisuus -oppimääränä ja saame vieraana kielenä, mikä ei vastaa saamelaisyhteisön kielitilannetta ja on ongelmallista oppilaan omaan kieleen samaistumisen, identiteetin ja oppimismotivaation näkökulmasta. Osa oppilaista on äidinkielen puhujia, osa puhuu saamea heikommin ja osalla ei ole lainkaan saamen kielen taitoa, mutta kuitenkin tuntuma kieleen ja samaistuminen saamelaisyhteisöön. Tilanne on tyypillinen uhanalaisille kielille. Äidinkielen ja vieraan kielen kategoriat ainoina vaihtoehtoina ovat lähellä ajatusta, joka kyseenalaistaa ei-äidinkielisten saamelaisoppilaiden saamelaisen identiteetin. Äidinkielen ja vieraan kielen oppimäärien välistä puuttuu vaihtoehto, joka olisi mahdollista määritellä saamen kielten elvyttämisen näkökulmasta. Saamen kieli ei ole vieras kieli saamelaisoppilaalle eikä myöskään saamelaisten kotiseutualueella asuvalle oppilaalle. Valtaosa saamelaislapsista ja -nuorista oppii koulussa sukujensa alkuperäiskieltä vieraana kielenä.

Perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävä saamen kielten opetus

Täydentävän opetuksen kuuluminen perusopetuslain tai lukiolain piiriin on epäselvää. Työryhmän keskusteluissa on nostettu esille täydentävää opetusta koskevien säännösten ongelmallisuus sekä koulutuksen järjestäjän velvollisuuksien että oppilaan oikeuksien näkökulmasta.

Täydentävästä opetuksesta ei säädetä perusopetus- eikä lukiolaeissa, mistä johtuen keskeisimmäksi tätä opetusta säänteleväksi säädökseksi on muodostunut opetusministeriön vuonna 2009 antama asetus *”vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista”* (1777/2009). Asetuksen 3 §:ssä säädetään muun muassa, että valtionavustusta suoritetaan kahdesta opetustunnista viikossa jokaista neljän oppilaan laskennallista ryhmää kohti. Saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden opetuksen osalta ensimmäisen ryhmän vähimmäiskoko voi olla kaksi oppilasta. Samassa opetusryhmässä voi olla asianomaista kieltä äidinkielenään tai muutoin tätä kieltä kotonaan puhuvia oppilaita sekä oppilaita eri vuosiluokilta, eri kouluista sekä myös esiopetusta perusopetuksessa saavia oppilaita.

Asetuksen mahdollistama valtionavustus kattaa 86 prosenttia opetustunnin laskennallisesta kustannuksesta, joka on määriteltä 25 euroksi. Avustus tuntia kohden on siten 21,5 euroa, joka on kunnista saatujen tietojen mukaan ollut riittämätön kattamaan todellisia kuluja. Täydentävän opetuksen rahoitus ei ole mahdollistanut kokoaikaisten ja pysyvien saamen kielen opettajan virkojen perustamista eikä siten opetuksen vakiinnuttamista. Rahoitusasetuksen 3 §:n säännöksen on myös todettu vastaavan huonosti saamelaisyhteisön kielitilannetta. Tiukasti tulkittuna se mahdollistaisi oman kielen opetuksen vain saamea

äidinkielenä puhuville oppilaille. Vain pieni osa saamelaisoppilaista on kuitenkin enää saamenkielisiä eli äidinkielen puhujia. Joissakin kunnissa asetuksen säännöstä on tulkittu siten, että vain niillä oppilailla, joiden äidinkieleksi on väestökisterissä merkitty saamen kieli, ovat olleet oikeutettuja oman kielen täydentävään opetukseen. Vertailukohtana ovat olleet maahanmuuttajaoppilaat.

Työryhmä katsoo, että täydentävää opetusta koskevat määräykset ylläpitävät epävarmuutta jatkuvuudesta, opetuksen tilapäisyyttä ja johtavat pedagogisesti ongelmallisiin opetusryhmiin. Alkuperäiskansaan kuuluvien lasten ja nuorten omien kielten opetus ei saisi olla epäselvässä lainsäädännöllisessä asemassa eikä rahoituksellisesti epävarmalla pohjalla. Työryhmän käsityksen mukaan tämä edellyttää saamen kielten opetuksen mahdollistamista pysyvästi etäyhteyksin ja irrottamista täydentävää opetusta koskevista säännöksistä.

Tavoitteet

- Saamen kielten ja saamenkielinen opetus ovat pysyvällä perustalla koko maassa ja opetuksen saavutettavuus paranee.
- Opetus on turvattu kotiseutualueen kuntien ulkopuolella sekä lähiopetuksena että etäyhteyksiä hyödyntävänä opetuksena ja opetusta annetaan opetussuunnitelmien perusteiden mukaisesti koulupäivän aikana koko maassa.
- Saamelaisoppilaiden ja -opiskelijoiden kielelliset oikeudet toteutuvat opetuksessa mahdollisimman yhdenvertaisesti koko maassa.
- Saamen kielten oppimisvaihtoehdoissa otetaan huomioon saamelaisyhteisön kielellinen tilanne, jossa on äidinkielten puhujien lisäksi myös kasvava joukko saamen kieliä toisena kielenään oppivia.
- Kouluopetus mahdollistaa sekä oman äidinkielen ja kaksikielisyyden kehittämisen että saamen kielten elvyttämisen jatkaen saamenkielisen varhaiskasvatuksen kielipolkuja.
- Saamen kielten asema opetuksessa vahvistuu ja opetus lisää oppilaan kielivariantoa – muita kieliä opitaan saamen kielten lisäksi eikä niiden kustannuksella.
- Saamelaisoppilaat voivat kasvaa täysivaltaisiksi sekä Pohjoismaiden saamelaisyhteisön että suomalaisen yhteiskunnan jäseniksi.

Toimenpide-esitykset

Periaatteet

- Esitetään, että saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta jatketaan hanketoimintana siihen asti, että toiminta vakinaistetaan opetuksen toiminnallisiin ja rahoitussäännöksiin tehtävillä muutoksilla keskitetysti saamelaisten kotiseutualueen kunnasta.

Toiminnalliset säännökset

- Esitetään, että selvitetään perusopetuslain 12 § muuttamista lukiolain äidinkielen opetusta koskevan säännöksen kaltaiseksi, jonka mukaan "Äidinkielenä opetetaan oppilaitoksen opetuskielen mukaisesti suomea tai ruotsia tai opiskelijan äidinkielen mukaisesti saamen kieltä."
- Esitetään, että selvitetään, voidaanko saamen kielten opetus irrottaa täydentävää opetusta koskevista määräyksistä ja opetusta annetaan opetussuunnitelmien perusteiden mukaisesti koko maassa.

Rahoitussäännökset

- Esitetään, että opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslain 45 §:n 1 mom. alueellinen rajausta poistetaan ja saamelaisopetuksen rahoitus ulotetaan samoin perustein yhdenvertaisesti koko maahan.

Opetussuunnitelmanormit

- Esitetään, että selvitetään, voidaanko perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin lisätä 'saamen kieli A-kielenä' oppimäärään pohjautuva uusi oppimäärä 'saame toisena kielenä', jonka tehtävänä olisi tukea lapsen ja nuoren kasvua kieliyhteisönsä täysivaltaiseksi jäseneksi.
- Esitetään, että saame vieraana kielenä -oppimäärät säilytetään edelleen niitä oppilaita varten, joille saame on aidosti vieras kieli.

5 Saamen kielten aseman kehittäminen lukiokoulutuksessa ja ylioppilastutkinnoissa

Opetuskieli lukiokoulutuksessa on lukiolain 14 §:n mukaan suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla lisäksi saamen kieli. Lain 15 §:n mukaan äidinkielenä opetetaan oppilaitoksen opetuskielen mukaisesti suomea tai ruotsia tai opiskelijan äidinkielen mukaisesti saamen kieltä.

Ylioppilastutkinnon äidinkielen ja kirjallisuuden kokeet järjestetään ylioppilastutkinnoista annetun lain 3 §:n mukaan suomen, ruotsin ja saamen kielissä. Kevään 2012 tutkintokerrasta lähtien äidinkielen ja kirjallisuuden koe on ollut mahdollista suorittaa kaikissa kolmessa saamen kielessä. Ylioppilastutkintolain 3 §:n mukaan valtioneuvoston asetuksella säädetään siitä, missä vieraissa kielissä kokeet järjestetään. Ylioppilastutkintolautakunta määrää, missä vieraissa kielissä järjestetään kahden eri tason mukaiset kokeet. Ylioppilastutkinnoissa on mahdollista suorittaa myös saamen lyhyen oppimäärän mukainen vieraan kielen koe. Muilta osin ylioppilastutkinto on suomen- tai ruotsinkielinen.

Saamen kieliä lukiossa opiskelevien määrät ovat aina olleet pieniä, ja ne ovat pienentyneet edelleen 2000-luvulla. Myönteistä kehitystä on viime vuosina kuitenkin tapahtunut. Lukuvuonna 2019–2020 saamen kieliä opiskeli yhteensä 50 opiskelijaa ja lukuvuonna 2020–2021 yhteensä 68 opiskelijaa. Myös ylioppilastutkinnoissa saamen kielten kokeiden suorittajamäärät ovat pieniä, mutta Taulukossa 2 esitetyistä luvuista voi nähdä myös saamelaisyhteisössä tapahtuvan kielenelvytyksen vaikutuksia.

Taulukko 2. Saamen kielten kokeiden suorittajamäärät vuosina 2014–2020.

Koesuorituksia	Vuosi						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	N	N	N	N	N	N	N
Inarinsaame, lyhyt	.	1	.	.	1	5	3*
Koltansaame, lyhyt	3	3	1	.	1	13	1
Pohjoissaame, lyhyt	11	5	5	8	3	5	1
Äidinkieli, inarinsaame	.	2	.	2	.	.	3
Äidinkieli, koltansaame	4	.	.	.	.	.	.
Äidinkieli, pohjoissaame	9	4	8	5	5	12	7

* Yksi kokeeseen tehty ilmoittautuminen oli virheellinen

Saamelaiskäräjät on esittänyt opetus- ja kulttuuriministeriölle huolensa saamen kielten heikosta asemasta sekä lukiokoulutuksessa että ylioppilastutkinnossa. Saamen kielen asemaa ylioppilastutkinnossa pidetään saamelaisopetuksen solmukohtana, joka vaikuttaa oppilaiden kielivalintoihin jo perusopetuksessa. Lisäksi ylioppilastutkinnolla on vaikutusta lukion jälkeiseen koulutukseen hakeutumiseen ja siten opetus-, sosiaali- ja terveys- sekä monien muiden alojen saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuteen. Suomenkielinen lukiokoulutus ja ylioppilastutkinto ylläpitävät kielenvaihdoskehitystä saamen kielistä suomen kieleen eivätkä kannusta muun muassa saamenkieliseksi aineenopettajiksi kouluttautumiseen.

Saamen kielten heikkoa asemaa lukiossa ja ylioppilastutkinnossa voi kuvata kierteenä, jossa saamenkielistä opetusta ei ole mahdollista järjestää, koska

- lukioista puuttuvat saamenkieliset aineenopettajat muista kuin saamen kielestä. Saamen kielen aineenopettajan virkoja on vain pohjoissaamassa;
- suomenkielinen lukiokoulutus ja ylioppilastutkinto vahvistaa hakeutumista suomenkielisiin jatko-opintoihin. Suomenkielisen lukiokoulutuksen ja ylioppilastutkinnon suorittaneet opiskelijat eivät juurikaan hakeudu opettajan koulutuksiin, joiden tavoitteena olisi saamenkielisen opettajan työ. He eivät hakeudu myöskään muille korkeakoulutuksen aloille tavoitteenaan saamenkielinen työelämä, koska kokevat saamen kielen taitonsa riittämättömäksi.
- saamenkielisestä lukiokoulutuksesta puuttuvat saamenkieliset oppimateriaalit.
- saamen kielten opiskelu lukiossa on ollut säännönmukaisesti mahdollista ainoastaan neljässä saamelaisten kotiseutualueen kunnan lukiossa, joista on annettu jonkin verran saamen kielten opetusta kotiseutualueen kuntien ulkopuolelle;
- osa niistä lukiokoulutuksessa olevista nuorista, jotka olisivat halunneet suorittaa saamen kielten oppimääriä ja ylioppilastutkinnon saamen kielen kokeita, on jäänyt kautta vuosien tämän mahdollisuuden ulkopuolelle, koska opetusta ei ole ollut mahdollista järjestää kotilukiossa.

Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävä opetuspilotti (2018–2023) järjestää lukiokoulutusta täydentävää saamen kielten opetusta kaikissa kolmessa saamen kielessä lukuvuonna 2020–2021.

Tavoitteet

- Saamen kielten opiskelu lukiokoulutuksessa lisääntyy ja sen saavutettavuus valtakunnallisesti paranee.
- Saamenkielisten opintojaksojen suorittaminen tulee mahdolliseksi eri puolella Suomea.
- Saamen kielten asema kohenee lukiokoulutuksessa, opiskelijamäärät ja saamen kielten ylioppilaskokeiden suorittavien määrät kasvavat.
- Saamenkielisiä ylioppilastutkinnon kokeita voidaan järjestää joustavasti joissakin oppiaineissa ilmoittautumisten mukaisesti.
- Lukiokoulutus antaa entistä paremmat mahdollisuudet sellaiseen akateemiseen koulutukseen, jossa saamen kielten opintopolku ei katkea vaan johtaa yhä useammassa tapauksessa saamenkielisiin työtehtäviin.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen negatiivisen kierteen katkaiseminen käynnistetään etäyhteyksiä hyödyntävän, opettaja- ja opiskelijaresursseja valtakunnallisesti kokoavan 5-vuotisen kehittämishankkeen avulla. Hankkeessa kehitetään ja tarjotaan valtakunnallisesti sekä saamen kielten koulutusta että saamenkielisiä eri oppiaineiden ja/tai oppiaineita yhdistäviä opintojaksoja opettajatilanteen ja oppimateriaalitalanteen mukaisesti.
 - Hankkeen aikana kehitetään pysyvä, valtakunnallinen saamen kielten ja saamenkielisen lukiokoulutuksen malli, jonka tarkoituksena on täydentää opiskelijan lukio-opintoja. Hankkeessa mahdollistetaan lukion opetussuunnitelman perusteissa määriteltyjen opintojaksojen suorittaminen, jotka opiskelijan oma oppilaitos lukee hyväksi lukiokoulutuksen oppimäärään. Opinnot antavat valmiudet saamen kielten äidinkielen, vieraan kielen, ja mahdollisuuksien mukaan myös saamenkielisten kokeiden suorittamiselle ylioppilastutkinnossa.
 - Hankkeessa kehitetään edellytyksiä toteuttaa saamenkielisiä taito- ja taideaineiden lukiodiplomeita, joissa voidaan painottaa saamelaista kulttuuria, esimerkiksi saamelaista käsityötä ja musiikkia. Helmikuussa 2021 valmistuneessa lukiodiplomiselvityksessä (OKM:n julkaisuja 2020:34) esitetään muun muassa mahdollisuutta yhden ylioppilastutkinnon kokeen korvaamiseen lukiodiplomilla. Mikäli esitys toteutuu, saamen kielellä toteutettavat lukiodiplomit vastaisivat tavoitteeseen suorittaa osa ylioppilastutkinnosta saamen kielellä.

- Hankkeelle haetaan rahoitusta opetus- ja kulttuuriministeriöstä oppilas- ja opettajarekrytoinnin, opetuksen koordinoinnin, tiedottamisen, markkinoinnin, opetussuunnitelmatyön, yhteistyön sekä etäkoulutuksen pedagogisen kehittämistyön kustannusten kattamiseksi.
- Saamelaiskäräjät valmistaa hankkeen edetessä esille nousseiden tarpeiden mukaisesti saamenkielistä oppimateriaalia myös muihin kuin kieliaineisiin.
- Hankkeen onnistuminen edellyttää saamenkielisen oppimateriaalityön tehostamista ja resurssien lisäystä.
- Hankkeesta toteutetaan toiminnallisuus- ja tuloksellisuusarviointi, jonka pohjalta toiminta voidaan tarvittaessa vakinaistaa viiden hankevuoden jälkeen.
- Esitetään, että selvitetään mahdollisuudet suorittaa ylioppilastutkinnon kokeita saamen kielillä sitä mukaa kun saamenkielistä koulutusta pystytään järjestämään.

6 Saamelaisten osallistuminen varhaiskasvatukseen ja opetuksen kehittämiseen

Saamelaisilla alkuperäiskansana on saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin Saamelaiskäräjistä annetussa laissa (974/1995) ja muualla laissa säädetään. Saamelaiskäräjien perustamista koskeneessa hallituksen esityksessä (HE 248/1994 vp) lähtökohtana on ollut, että Suomen saamelaisten itsemääräämisoikeutta heitä erityisesti koskevista asioista pyritään kehittämään edelleen etno-poliittisen ratkaisun ja siihen liittyvien erityisten oikeuksien perustalta lähinnä saamelaisten kotiseutualueella. Hallituksen esityksessä todetaan myös, että joissakin asioissa voi tulevaisuudessa olla syytä soveltaa itsehallinnon periaatetta myös saamelaisten kotiseudun ulkopuolella. Esimerkkinä tästä mainitaan saamelaisten kouluopetus.

Tästä lähtökohdasta saamelaisten hallinnollis-poliittista asemaa esitettiin turvattavaksi perustuslain ja lain tasoisin säännöksin. Saamelaisilla alkuperäiskansana olisi saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskevista asioista perustuslaissa turvattu kulttuuri-itsehallinto. Perustuslain säännöksellä pyritään hallituksen esityksen mukaan siihen, että tulevassa lainsäädännössä määrättäisiin saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskevista asioista toimielimet, toimivaltarajat ja tehtävät saamelaishallinnolle, kunnalliselle itsehallinnolle ja valtion hallinnolle. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto olisi dynaamista ja saamelaiset voisivat itse kehittää sitä. Kulttuuri-itsehallinnon keskeisenä elimenä toimisi saamelaisten kansanvaltainen edustajisto Saamelaiskäräjät.

Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Tehtäviinsä kuuluvissa asioissa Saamelaiskäräjät voi tehdä viranomaisille aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja. Näissä asioissa Saamelaiskäräjät käyttää lisäksi päätösvaltaa siten kuin laissa säädetään.

Viranomaisten on saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaan neuvoteltava Saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana, ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualueella muun muassa saamenkielisen ja saamen kielen kouluopetuksen kehittämistä tai muuta vastaavaa saamelaisten kieleen, kulttuuriin tai heidän asemaansa alkuperäiskansana vaikuttavaa asiaa. Saamelaiskäräjien yksi keskeisistä rooleista onkin yhteistyö kuntien ja valtion viranomaisten kanssa saamelaisia koskevista asioista ja vaikuttaminen saamelaisia koskettaviin päätöksiin.

Saamelaiskäräjien rooli varhaiskasvatuksen ja koulutuksen kysymyksissä on kehittynyt sen olemassaolon aikana. Saamelaiskäräjät asettaa vaalikaudekseen kaikki keskeiset saamelaisopetuksen toimijat kokoavan saamelaisten koulutusasiain yhteistyöelimen ja sen koulutus- ja oppimateriaalilautakunta valmistele kerran neljässä vuodessa täyskokouksessa käsiteltävän koulutuspoliittisen tiedonannon. Saamelaiskäräjät toimii aktiivisesti opetuksen kehittämisessä mm. rajattomaan saamelaisopetukseen, etäyhteyksiä hyödyntävään opetukseen ja opetussuunnitelmatyöhön liittyen sekä luomalla yhteistyöverkostoja, toteuttamalla tiedonkeruuta, kokoamalla opetustilastoja ja raportoimalla opetuksen tilanteista. Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimisto tuottaa materiaalia saamen kielten ja saamenkieliseen opetukseen, varhaiskasvatukseen ja saamelaistietouden vahvistamiseen opetuksessa. Saamelaiskäräjät koordinoi kielipesätoimintaa, jakaa siihen liittyvät määrärahat kielipesätoiminnan järjestäjille sekä jakaa saamelaiseen varhaiskasvatukseen liittyvät määrärahat saamelaisten kotiseutualueen kunnille.

Lainsäädäntö on osoittautunut joustavaksi ja mahdollistanut Saamelaiskäräjien tehtävien laajentumisen saamelaisen varhaiskasvatuksen ja koulutuksen kehittämisessä. Ottaen kuitenkin huomioon saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamenkielisen opetuksen ja saamen kielten opetuksen suuren merkityksen saamelaisten kielen ja kulttuurin siirtämiselle, Saamelaiskäräjien roolia ja siten saamelaisten osallistumista varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen kehittämiseen tulisi vahvistaa myös sääntelyä kehittämällä.

Saamelaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia voidaan vahvistaa opetushallinnon selkeillä toimintatavoilla ja rakenteilla sekä vahvistaa eri toimijoiden yhteistyötä varhaiskasvatusta ja perusopetusta koskevassa lainsäädännössä. Saamelaisten oikeuksien kannalta keskeisimmässä kysymyksissä Opetushallitus ja saamelaisten kotiseutualueen kunnat tulisi velvoittaa yhteistyöhön Saamelaiskäräjien kanssa. Näin halutaan varmistaa, että yhteistyö ja vuorovaikutus näissä kysymyksissä muodostuu säännönmukaiseksi ja vakiintuneeksi osaksi valmistelutyötä. Yhteistyövelvoite täydentäisi saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaista viranomaisten neuvotteluvollisuutta, jonka kynnys on kuitenkin korkea ja joka voidaan mieltää verrattain myöhäiseksi vaikuttamiseksi.

Ohjausasiakirjojen laatiminen kuuluu Opetushallitukselle. Saamelaiskäräjien kanssa tehtävää yhteistyötä koskevan erityisen veloitteen tulisi koskea keskeisiä saamenkielistä varhaiskasvatusta, saamenkielistä opetusta ja saamen kielten opetusta koskevia asiakirjoja. Keskeisiä asiakirjoja ovat muun muassa varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, paikalliset saamenkielistä varhaiskasvatusta koskevat varhaiskasvatussuunnitelmat, perusopetuksen valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet ja saamenkielistä opetusta varten laadittavat opetussuunnitelmat.

Tavoitteet

- Saamelaisten osallisuus saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen sekä saamen kielten opetuksen kehittämisessä vahvistuu.
- Saamen kieliin, saamelaiseen kulttuuriin ja saamelaisväestöön liittyvää asiantuntemusta hyödynnetään varhaiskasvatuksen ja opetuksen keskeisten ohjausasiakirjojen ja suunnitelmien valmistelussa.
- Saamelaisten osallisuus saamelaislapsia ja -nuoria koskevien asioiden valmistelussa vahvistuu alkuperäiskansalle kuuluvien oikeuksien mukaisesti.
- Yhdenvertaisuus ja väestöryhmien keskinäinen ymmärrys lisääntyy.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että varhaiskasvatusta ja perusopetusta koskevassa lainsäädännössä luodaan nykyistä selkeämmät raamit Opetushallituksen ja saamelaisten kotiseutualueen kuntien yhteistyölle Saamelaiskäräjien kanssa keskeisiä ohjausasiakirjoja valmisteltaessa. Kirjataan yhteistyövelvoite varhaiskasvatukseen (21 § ja 22 §) ja perusopetukseen (14 § ja 15 §).
- Esitetään, että Saamelaiskäräjien, opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen yhteistyötä ja neuvottelua tiivistetään ja säännönmukaistetaan. Yhteistyössä käsitellään muun muassa Saamelaiskäräjien kokoukselle vaalikausittain esitettävää koulutuspoliittista tiedonantoa.
- Esitetään, että Saamelaiskäräjien mahdollisuuksia saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa, saamenkielisessä opetuksessa ja muussa kouluopetuksessa käytettävän tukimateriaalin kehittämiseen lisätään.
- Esitetään oikeusministeriön asettamalle saamelaiskäräjälain muutosta valmistelevalle toimikunnalle, että se harkitsisi kirjausta siitä, että Saamelaiskäräjät toimii saamelaiskäräjistä annetun lain 5 §:n mukaisen yleisen toimivaltansa puitteissa saamelaisopetuksen asiantuntija- ja resurssikeskuksena, seuraten saamelaisopetuksen kokonaisuutta ja tukien sen kehittämistä.

7 Saamenkielisen oppimateriaalin saatavuuden parantaminen

Oppimateriaalityö luo edellytyksiä varhaiskasvatuksen ja opetuksen lainsäädännössä säädettyjen velvoitteiden ja mahdollisuuksien toteuttamiselle. Oppimateriaalien puuttuminen vaikuttaa saamenkielisten opettajien ja varhaiskasvatuksen työntekijöiden työssä jaksamiseen ja aiheuttaa kuormittuneisuutta, jolla voi olla negatiivisia seurauksia.

7.1 Saamenkielinen varhaiskasvatus

Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa noudatetaan Opetushallituksen vuonna 2018 antamia varhaiskasvatussuunnitelman perusteita, joissa korostetaan varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa. Linjausten mukaisesti toiminnassa korostuu varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Pedagogista toimintaa tukevaa saamenkielistä materiaalia on kuitenkin saatavilla erittäin niukasti. Omakielisen materiaalin suurta merkitystä lisää se, ettei saamenkielinen varhaiskasvatus kykene kilpailemaan suomen- ja englanninkielisen mediamaailman kanssa, joka on lasten arkipäivässä hyvin keskeisessä osassa.

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen materiaalia on valmistettu Saamelaiskäräjien saamen kielen toimiston johtamana hanketyönä. Vuonna 2015 avattiin Kuati – saamelaisen varhaiskasvatuksen materiaalipankki (www.kuati.fi), joka sisältää varhaiskasvatusmateriaalin lisäksi erilaista varhaiskasvatuksen työntekijöiden tarpeisiin valmistettua tukimateriaalia. Aineisto on julkaistu kolmella saamen kielellä ja suomeksi. Sivusto on uudistettu vuonna 2021. Hanketta on rahoittanut opetus- ja kulttuuriministeriö. Vuonna 2018 toteutettiin opetus- ja kulttuuriministeriön edelleen rahoittamana hankkeena saamenkielistä lasten materiaalia valmistanut hanke. Hankkeen tuloksena valmistui kaksi digipeliä, lautapeli, digikirja sekä painettua materiaalia. Helena Korpelan (2020) työryhmälle valmistamasta selvityksestä käy ilmi, että varsinaisesti varhaiskasvatuksen kasvatus- ja opetuskäyttöön tuotettua saamenkielistä materiaalia on vähän. Selvityksen mukaan tulevaisuudessa tarvitaan panostusta varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen materiaalien valmistamiseksi. Erityisesti koltansaamenkieliselle materiaalille on suuri tarve.

Tavoitteet

- Saamenkielistä varhaiskasvatusta varten valmistetaan saamenkielistä ja saamelaisen kulttuurin mukaista oppimateriaalia sekä digitaalisina aineistoina, leikkivälineinä että kirjallisuutena.
- Saamenkielinen varhaiskasvatus voi toteuttaa toiminnassaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaista pedagogiikkaa yhdenvertaisesti suomen- ja ruotsinkielisen varhaiskasvatuksen kanssa.

Toimenpide-esitys

- Esitetään, että saamenkielisen varhaiskasvatuksen materiaalin valmistamiseksi palkataan työntekijä Saamelaiskäräjille. Tehtävästä aiheutuvia palkka- ja toimintamenoja varten arvioidaan tarvittavan 100 000 euron valtionavustus.

7.2 Esi- ja perusopetus sekä lukiokoulutus

Korpelan (2020) tekemä selvitys saamenkielisen oppimateriaalin saatavuudesta ja tulevista tarpeista osoitti, että valtaosa käytössä olevasta saamenkielisistä oppimateriaaleista ei ole enää uusien opetussuunnitelman perusteiden mukaisia, ja huomattavasta osasta oppiaineita opetuskielen mukaiset oppimateriaalit puuttuvat kokonaan. Oppimateriaali puuttuu kokonaan huomattavan suuressa osassa perusopetuksen alaluokkien oppiaineita, ja lähes täysin yläluokilla. Paras tilanne on pohjoissaamen kielessä oppimateriaalissa, heikoin puolestaan koltansaamenkielisessä materiaalissa. Lukion oppimäärän mukaista oppimateriaalia on saatavilla saame äidinkielenä ja vieraana kielenä -oppiaineissa ja siinäkin lähes pelkästään pohjoissaamenkielisenä. Selvitys sisältää esitykset saamenkielisten materiaalien laadulliselle ja määrälliselle kehittämiselle tulevina vuosina.

Lisätarpeita oppimateriaalille asettaa saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen uusien toimintamuotojen kehitys ja opetuksen leviäminen uusille alueille. Opetussuunnitelman perusteissa määritelty kaksikielinen- ja kielikylpyopetus on käynnistynyt monilla paikkakunnilla (Helsinki, Utsjoki, Inari, Enontekiö, Sodankylä) ja tämän opetuksen käynnistämistä suunnitellaan kahdessa kaupungissa (Oulu ja Rovaniemi). Saamen kielten aineenopetus on lisääntymässä erityisesti saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella, jonne on vuodesta 2018 lähtien järjestetty saamen kielten etävälitteistä opetusta opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa hankkeessa. Kielikylpyopetuksen ja etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pedagogiikka poikkeaa lähiopetuksena annettavasta saamen kielten ja saamenkielisestä opetuksesta, mikä tulisi ottaa huomioon oppimateriaalityössä. Lisäksi kaupungeissa ja Etelä-Suomessa koulua käyviä saamelaisoppilaita varten tulisi valmistaa heidän elinympäristönsä sovitettua kielen oppimateriaalia.

Saamelaiskäräjät tuottaa saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen oppimateriaalin Suomessa. Oppimateriaalityötä koskevat päätökset tekee koulutus- ja oppimateriaalilautakunta (<https://www.samediggi.fi/toiminta/koulutus-ja-oppimateriaali/>). Käytännön toteutuksesta vastaa koulutus- ja oppimateriaalitoimisto. Oppimateriaalia julkaistaan sekä digitaalisina että painettuina aineistoina (<https://www.samediggi.fi/oppimateriaalit/>). Saamelaiskäräjien vaalikaudella 2016–2019 valmistui yhteensä 87 uutta saamenkielistä oppimateriaalia, uusintapainoksia otettiin 44 ja valmisteilla oli näiden lisäksi yhteensä 43 materiaalia. Edellä mainitun selvityksen mukaan kiireellisimminkin tarvittavien, kokonaan puuttuvien tai vanhentuneiden oppimateriaalien lukumäärä oli noin 300 nimikettä.

Valtionavustus saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseen sisältyy talousarvion pääluokassa 29 Opetushallituksen toimintamenoihin, 29.01.02.2.3. Rahoitus sisältyy vähäliikkeen oppimateriaalin valmistamiseksi osoitetun kokonaisrahoituksen sisälle ja se on ollut vuodesta 2015 alkaen 500 000 €. Määräraha tulisi tuottaa oppimateriaalit kolmella saamen kielellä annettavaa opetusta sekä näiden kielten aineenopetusta varten. Nykyisen määrärahan puitteissa oppimateriaalityö on keskittynyt perusopetuksen aineistoihin. Saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseen valtion talousarviossa osoitettu rahoitus on osoittautunut riittämättömäksi, mikä tarkoittaa sitä, että lainsäädännön sisältämien velvoitteiden ja mahdollisuuksien toteuttaminen ja saamenkielisen opetuksen kehittäminen on vaikeaa. Tilanne kuormittaa saamenkielisiä opettajia, jotka tekevät oppimateriaalin puuttuessa huomattavasti enemmän opetuksen valmistelutyötä kuin suomenkielisen opetuksen opettajat. Saamenkielinen oppimateriaalityö ei ole kaupallisesti kannattavaa, minkä takia se on valtion rahoituksen varassa.

Tavoitteet

- Saamenkielisen esi- ja perusopetuksen sekä lukiokoulutuksen oppimateriaalin tuotanto vähintään kaksinkertaistuu vuodesta 2022 alkaen.
- Saamen kieliaineisiin valmistuu tasokas oppimateriaali opettajan oppineen ja digitaalisine ääni-, kuva- ja tehtäväaineistoinen kattavasti esiopetuksesta lukioon kaikilla kolmella saamen kielellä.
- Perusopetuksen eri oppiaineiden opetuksessa tarvittavaa oppimateriaalia valmistuu rinnakkain kolmella saamen kielellä.
- Oppimateriaalityön tuotantokustannukset pienenevät digitaalisen materiaalin osuuden kasvaessa.
- Saamenkielinen oppimateriaali on opetussuunnitelman perusteiden mukaista.
- Pohjoismainen saamenkielinen oppimateriaaliyhteistyö lisääntyy ja sen tuloksena valmistuu saamelaiseen kulttuuriin ja saamelaisten historiaan liittyvää teemamateriaalia.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että perusopetuksen ja lukiokoulutuksen saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseksi osoitettava rahoitus kaksinkertaistetaan miljoonan euron vuositasolle vuodesta 2022 alkaen.
- Esitetään, että saamenkielisen oppimateriaalin tuottamiseksi osoitettava rahoitus mainitaan edelleen erikseen budjetissa ja momentin rahoitusta lisätään vastaavasti.
- Esitetään, että talousarvion valmistelussa harkitaan mahdollisuutta irrottaa saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseksi osoitettava valtionavustus vähälevikkisen oppimateriaalin momentilta ja rahoittaa tätä kokonaisuutta omalla momentillaan opetus- ja kulttuuriministeriön pääluokan budjetissa.

7.3 Ammatillinen koulutus

Saamenkielisen oppimateriaalin puuttuminen ammatillisessa koulutuksessa vaikuttaa heikentävästi mahdollisuuksiin lisätä saamenkielistä koulutusta. Eri alojen tutkintoja suorittaville saamenkielisille opiskelijoille tulee tarjota äidinkielen opetusta omassa saamen kielessä. Tältä opetukselta puuttuvat lähes kaikki oppimateriaalit. Tarpeet liittyvät eri tutkintojen oppimateriaaleihin ja opettajan materiaaleihin sekä kielenhuoltoon.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta annetussa laissa (252/2010, 1 §) oppimateriaalityö määritellään yhdeksi oppilaitoksen tehtävistä. Valtion oppilaitoksena Saamelaisalueen koulutuskeskuksen toimintamenojen määräraha kohdennetaan suoraan valtion talousarviossa (momentti 29.20.01 Valtion ammatillisen koulutuksen toimintamenot), jossa oppimateriaalityön osuutta ei ole eritelty. Oppilaitoksen toiminnan strategisista tavoitteista ja toimenpiteistä sovitaan Opetushallituksen kanssa käytävissä tulosneuvotteluissa ja tulosopimuksessa. Saamelaiskäräjien valtion talousarviosta saama oppimateriaalmääräraha on riittämätön turvaamaan ammatillisen koulutuksen erilaisia oppimateriaalitarpeita.

Saamelaisalueen koulutuskeskus on käynnistänyt syksyllä 2019 pohjoissaamenkielisen Silbačoarvi (suom. hopeasarvi) -nimisen taidekäsityöalan perustutkintokoulutuksen, jonka oppimateriaali on pääosin suomenkielistä. Vuonna 2018 julkaistiin erillisrahoituksella ja Saamelaiskäräjien avustuksella Garraduodji -niminen kovien käsitöiden oppikirja, jonka merkitys on korvaamaton. Saamelainen käsityö on keskeinen osa saamelaista kulttuuria ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen antama saamelaisen käsityön koulutus Suomessa ainutlaatuista. Käsityökoulutus tulisi pystyä järjestämään saamenkielisenä. Pohjoissaamenkielisiä pehmeiden käsitöiden oppikirjoja on olemassa jonkin verran, mutta ne eivät vastaa oppilaitoksen antamaa artesaanin perustutkintokoulutusta. Inarin- ja koltansaamenkielinen opetusmateriaali, jossa olisi myös saamelaisen käsityön rikas terminologia, puuttuu lähes kokonaan. Luonto- ja ympäristöalan perustutkinto- sekä protalouden

ammattitutkintokoulutus liittyvät tiiviisti saamelaiseen kulttuuriin, saamelaiseen luontosuhteeseen ja saamen kielten rikkaaseen luontoterminologiaan. Näiden koulutusten oppimateriaali on muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta suomenkielistä.

Tavoitteet

- Eri ammattialoilla tarvittavaan ammatilliseen kielitaitoon liittyvän saamen kielten oppimateriaalin määrä kasvaa.
- Ammattiaineiden opetukseen tarkoitettun saamenkielisen oppimateriaalin määrä kasvaa.
- Käytännön kielitaitoon liittyvän aikuisille suunnatun kielikoulutuksen oppimateriaalin määrä kasvaa.
- Saamelaisalueen koulutuskeskus julkaisee saamenkielistä digitaalista ja painettua oppimateriaalia myös muiden ammatillisten oppilaitosten käyttöön.

Toimenpide-esitys

- Esitetään, että Saamelaisalueen koulutuskeskuksen ja Opetushallituksen välisissä tulosneuvotteluissa käsitellään toimintojen painotusta sekä oppimateriaalityön tuloksellisuutta ja sen kehittämisen edellytyksiä.
- Esitetään, että Saamelaisalueen koulutuskeskukselle valtion talousarviossa osoitettavaa rahoitusta tarkastellaan suhteessa oppimateriaalituotannon tarpeisiin.

8 Saamen kielten, saamelaisten historian ja kulttuurin tunnettavuuden lisääminen kouluopetuksessa

Saamelaistiedon puuttuminen opetuksesta heijastuu opetussuunnitelman perusteasiakirjoista, opettajakoulutuksen ja oppimateriaalien sisällöistä. Saamelaisten tuntemattomuus kotimaassaan vaikeuttaa myös saamelaisten yhteiskunnallisen aseman ja kielitilanteiden ymmärtämistä ja kehittämistä. Laadukkaamman saamelaistiedon avulla voitaisiin vähentää eriarvoisuutta, helpottaa saamelaislasten ja -nuorten omaan kulttuuriin kasvamista ja ehkäistä yhteiskunnan tasolla juopia, ymmärtämättömyyttä ja vihapuhetta erilaisten ryhmien välillä.

Opetussuunnitelman perusteet

Esiopetuksen, perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteasiakirjat ovat normi, jossa määritellään opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita on kehitetty siten, ettei kieli- ja kulttuuriryhmiä koskeva tieto jäisi yksittäisten oppiaineiden opetuksen varaan. Kieli- ja kulttuuriryhmiä, kuten saamelaisia, koskevasta opetuksesta määrätään perusteiden yleisissä osissa. Perusteasiakirjojen yleisiin osioihin kirjatut periaatteet monikulttuurisuuden ja erilaisten kieli- ja kulttuuriryhmien huomioimisesta opetuksessa, kielitietoisesta opetuksesta, kielikasvatuksesta, yhdenvertaisuuden periaatteesta ja suvaitsevaisuudesta sisältyvät johdonmukaisesti perusteasiakirjoihin. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainitaan opetuksen järjestämistä ohjaavana veloitteena mm., että ”saamelaisten oikeuksien turvaamiseksi otetaan huomioon YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista.” (POPS 2014: s. 15.) Saamelaisia ei kuitenkaan mainita alkuperäiskansana opetussuunnitelman perusteissa.

Opetussuunnitelman perusteet mahdollistavat saamelaistiedon sisällyttämisen opetukseen. Kokemuksen perusteella saamelaistiedon opetus kouluissa on kuitenkin sattumanvaraista ja kiinni yksittäisten opettajien kiinnostuksen kohteista.

Opettajankoulutus

Opettajankoulutuksen opintosisältöihin, kuten kulttuurien väliseen kasvatukseen, monikulttuurisuuteen ja monikielisyteen, kulttuuri- ja kielitietoisuuteen, yhdenvertaisuuteen ja vähemmistöryhmiin, voi sisältyä saamelaistietoutta. Yliopistot määrittelevät itsenäisesti opettajankoulutusten tutkintotavoitteet ja sisällöt. Saamelaistietoa ei kuitenkaan ole

sisällytetty systemaattisesti opettajankoulutukseen. Laadukkaan saamelaistiedon tuottaminen on tärkeää, jotta se voisi palvella opettajankoulutusta.

Suomen- ja ruotsinkieliset oppimateriaalit

Työryhmä teetti työnsä tueksi selvityksen saamelaistiedon sisällyttämisestä perusopetuksen suomen- ja ruotsinkielisiin oppimateriaaleihin (Miettunen, 2020). Selvitys tuotti tietoa sekä oppimateriaalien saamelaistiedon määrästä että laadusta.

Perusopetuksen oppimateriaalien saamelaistieto on selvityksen mukaan vähäistä. Oppimateriaalien saamelaiskuvaukset eivät linkity osaksi Suomen historiaa, osaksi tämän päivän suomalaista yhteiskuntaa eivätkä myöskään osaksi pohjoismaista saamelaisyhteisöä tai maailmanlaajuisia alkuperäiskansojen yhteisöä. Saamelaisväestö mainitaan siis usein Suomen esihistoriaan kuuluvana ryhmänä. Saamelaisten historian puuttuminen oppimateriaaleista johtaa siihen, että suomalaisten ja saamelaisten yhteinen historia ja eri maissa asuvien saamelaisten yhteinen historia jää piiloon.

Oppimateriaaleissa ei taustoiteta sitä, miksi saamelaisten oikeudet eivät toteudu Suomessa ja miksi saamen kielet ovat uhanalaisia. Saamen kieliä ei yleensä eritellä, minkä takia inarin ja koltan saamen kielet ja kulttuurit jäävät näkymättömiksi sekä teksteissä että kuvissa. Oppimateriaalien kuvituksissa toistetaan usein stereotyyppisiä saamelaiskuvia, jotka eivät aina esitä saamelaisia eivätkä aitoja saamen pukuja. Oppimateriaalien lukijapositio on ei-saamelaisen oppijan, jolloin saamelaisen, suomen- tai ruotsinkielisessä opetuksessa olevan oppilaan tarve saada tietoa omasta kielestään ja kulttuuristaan jää huomiotta.

Saamelaisnuoret saamelaistiedon opettajina

Dihtosis – saamelaiskulttuuri tutuksi -hanke on vuosina 2018–2021 valmistanut välineitä ja materiaalia saamelaistiedon opetukseen kouluissa. Hankkeessa on koulutettu vuosittain joukko nuoria saamelaistiedon lähettiläiksi kouluvierailuja varten. Kouluvierailuja järjestettiin aluksi yläkouluihin, viimeisenä hankevuonna myös alakouluihin. Hankekuvaus <https://www.nuortenakatemia.fi/hankkeet/dihtosis-osallistavia-tyopajoja-saamelaisuudesta-ylakoululaisille/>.

Hankkeen opettajilta ja oppilailta keräämä palaute on ollut pääasiassa positiivista. Toiminnalle ja tiedolle on ollut suuri tarve, ja tieto saamelaisuudesta on ollut tervetullutta. Hankkeessa on huomattu, että opettajat voivat olla arkoja ottamaan saamelaisasioita osaksi opetusta ja tarvitsevat siihen tukea. Vaikka Dihtosis-hanke tuottaa kouluille tärkeää saamelaistietoa ja hankkeen jatkumista pidetään tärkeänä, ei saamelaistiedon tuomista opetukseen ei voida jättää yksin saamelaisnuorten vastuulle.

Oktavuohta -verkkosivusto

Saamelaiskäräjät on toimittanut aluksi sisäasiainministeriön, sittemmin Opetushallituksen tuella www.oktavuohta.com -verkkosivustoa, jolla on julkaistu laaja kokonaisuus saamelaid tiedosta kouluopetuksen oheismateriaaliksi. Oktavuohta ilmestyi ensimmäisen kerran paperilehtenä Opetushallituksen Spektri-lehden liitteenä vuosina 1993 ja 1997. Oktavuohta-sivuston tarjoama aineisto on otettu hyvin vastaan kouluissa ja sen käyttö on lisääntynyt vuosi vuodelta. Sivuston statusta ja käyttäjämäärää ovat nostaneet vuosittain opetusministerin, Opetushallituksen pääjohtajan ja Saamelaiskäräjien puheenjohtajan saamelais-ten kansallispäiväksi (6.2.) sivustolle saadut videotervehdykset.

Oktavuohta-sivustolle on toimitettu ja koottu eri lähteistä aineistoa, joka soveltuu opetuksen oheismateriaaliksi ja tiedon lähteeksi useisiin perusopetuksen ja lukion oppiaineisiin. Lisäksi sivustolle on tuotettu eri luokka-asteille ja varhaiskasvatukseen suunnattuja tehtäviä ja videoita. Materiaalia tarvitaan varhaiskasvatukseen, perusopetukseen ja toisen asteen koulutukseen. Opetuksessa tarvitaan helppokäyttöisiä oppiainekohtaisia materiaaleja, pedagogisesti hyvin suunniteltuja oppimistehtäviä ja opettajille suunnattua tukimateriaalia.

Oktavuohta -sivustoa on vuodesta 2018 lähtien päivitetty kerran vuodessa noin kahden kuukauden ajan. Opetushallituksen osoittamalla rahoituksella on voitu palkata verkko-tuottaja ja toimittaja noin kahdeksi kuukaudeksi. Muuna aikana vuodesta sivustoa ei ole päivitetty ja sen etusivulla julkaistu ajankohtaisaineisto on ehtinyt vanhentua.

Tavoitteet

- Alkuperäiskansa saamelaiset sisältyy luonnollisena osana Suomen, Pohjoismaiden ja Euroopan historian, maantiedon ja luonnontiedon opetukseen.
- Saamelainen kulttuuri, saamelaiset taiteet ja saamen kielet kuuluvat luonnollisena osana suomalaiseen yleissivistykseen.
- Saamen kielet ja saamelainen alkuperäiskansa ovat luonnollinen osa koulun yhteiskunnallista ajattelua kehittävää opetusta.
- Alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen ihmisoikeuksia käsitellään opetuksessa, mikä osaltaan vahvistaa eri puolilla Suomea koulua käyvien saamelaisoppilaiden saamelaisidentiteettiä.
- Saamelaistieto huomioidaan kouluopetuksessa ja opettajankoulutuksessa.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että opetussuunnitelman perustetyön linjausten yhteydessä Opetushallituksen johto käsittelee, miten saamelaidiedon sisältyminen voidaan varmistaa opetussuunnitelman perusteasiakirjoissa.
- Esitetään, että opetussuunnitelman perusteissa saamelaiset mainitaan nimenomaisesti alkuperäiskansana (vrt. perustuslaki).
- Esitetään, että saamelaisten asema Suomen alkuperäiskansana sisällytetään selkeänä osiona Opetushallituksen tarjoamaan ihmisoikeusopetuksen materiaaliin.
- Esitetään, että Opetushallitus ja Saamelaiskäräjät tiivistävät yhteistyötään oppimateriaalikustantajien kanssa tarpeesta sisällyttää saamelaistietoa oppimateriaaleihin.
- Esitetään, että opettajille ja opettajaksi opiskeleville järjestetään täydennyskoulutusta saamelaistiedosta. Luontevia järjestäjätahoja olisivat mahdollisesti nimettävät saamelaiskoulutuksen vastuuyksiköt.
- Esitetään, että rahoitus Saamelaiskäräjien ja Opetushallituksen yhteistyönä toimittaman www.oktavuohta.com -sivuston kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi vakinaistetaan.

9 Saamenkielisen varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstön saatavuuden parantaminen

9.1 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstö

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstötilanne on erittäin haastava sekä saamelaisalueella että sen ulkopuolella. Useimmissa kunnissa ja varhaiskasvatuksen toimipaikoissa on pulaa kelpoisista saamen kielen taitoisista varhaiskasvatuksen opettajista ja lastenhoitajista. Noin 40 prosenttia saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstöstä on vailla kelpoisuutta. Saamen kielen taitoisia varhaiskasvatuksen erityisopettajia ei ole. Henkilöstötilanne hidastaa saamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittämistä ja heijastuu kuormitukseen varhaiskasvatuksen toimipaikoissa ja työnantajien toiminnassa.

Saamen kielen taitoisia lähihoitajia koulutetaan Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa saamen kieltä ja kulttuuria painottavalla linjalla. Varhaiskasvatuksen opettajien ja erityisopettajien opinnot voi suorittaa yliopistoissa, joilla on näiden koulutusvastuu. Oulun yliopiston varhaiskasvatuksen opettajankoulutuksessa on kiintiöpaikkoja saamenkielisille hakijoille. Nämä opinnot toteutetaan suomeksi. Niissä ei ole huomioitu saamelaisen varhaiskasvatuksen näkökulmia tai saamelaisuuteen liittyviä osaamistarpeita. Saamenkielisten varhaiskasvattajien kouluttamista ei ole määritelty minkään oppilaitoksen tai korkeakoulun vastuulle.

Oulun yliopisto toteutti vuosina 2016–2019 opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamana saamen kielen ja kulttuurin huomioivan varhaiskasvatuksen opettajan koulutushankkeen (SaLTO, <https://www oulu.fi/ktk/node/56537>). Koulutushankkeessa aloitti 19 opiskelijaa ja heistä on valmistunut huhtikuuhun 2020 mennessä 11 opiskelijaa.

Tavoite

- Lisätään saamenkielisen varhaiskasvatuksessa kelpoisen henkilöstön määrää.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että saamen kielen taitoisen varhaiskasvatuksessa kelpoisen henkilöstön koulutusmäärää lisätään.

- Esitetään, että saamenkielisten varhaiskasvatuksen opettajien, sosionomien, sosiaali- ja terveysalan perustutkintokoulutusten koulutusvastuu ja vastuutahot määritellään. Esitetään saamenkielisten varhaiskasvatuksen opettajien koulutuksen vastuuyksiköksi Oulun yliopistoa, saamenkielisten varhaiskasvatuksen sosionomien koulutuksen vastuuyksiköiksi Lapin ammattikorkeakoulua ja Oulun ammattikorkeakoulua sekä saamen kielet huomioivan sosiaali- ja terveysalan perustutkintokoulutuksen vastuuyksiköksi Saamelaisalueen koulutuskeskusta.
- Esitetään, että Saamelaisalueen koulutuskeskus vastaa varhaiskasvatuksen koulutustarpeisiin järjestämällä tarpeen mukaan osaamista täydentävää saamen kielen ja kulttuurin koulutusta, sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon lasten ja nuorten kasvatuksen ja hoidon osaamisalan tai sen osien koulutusta sekä tarvittaessa muiden tutkintojen osien koulutusta yhteistyössä muiden Lapin ammatillisen koulutuksen järjestäjien kanssa.
- Esitetään, että vastuuyliopistot, -ammattikorkeakoulut ja -oppilaitokset luovat jo olemassa oleviin koulutuksiin opintokokonaisuuden saamenkielisille ja saamen kielen taitoisille opiskelijoille tai huomioivat opinnoissa muutoin saamelaisuuteen liittyvät erityisosaamistarpeet esimerkiksi saamelaisen kulttuurin tai saamen kielten näkökulmasta.

9.2 Saamenkieliset luokanopettajat

Saamenkielisiä luokanopettajia ei ole riittävästi. Tarvetta opettajista on kaikissa kolmessa saamen kielessä. Yli 40 prosenttia saamen kielellä toimivista luokanopettajista on vailla opettajan kelpoisuutta. Saamenkielisten luokanopettajien kouluttamista ei ole määritelty minkään yliopiston vastuulle.

Oulun ja Lapin yliopistoissa on luokanopettajavalinnoissa kiintiöpaikat saamen kielen taitoisille hakijoille. Suomenkielisestä luokanopettajakoulutuksesta valmistuneet opiskelijat eivät ole saaneet opetusta saamen kielellä oppiaineissa, saamen kielen ja kirjallisuuden didaktiikassa, saamelaisessa pedagogiikassa eivätkä yleensä ole suorittaneet ohjattua opetusharjoittelua saamenkielisessä opetuksessa. Lapin yliopistossa on kuitenkin järjestetty saamelaisen pedagogiikan ja saamen kielen didaktiikan opintoja ja opetusharjoittelu on ollut mahdollista suorittaa saameksi saamelaisalueella. Lapin yliopisto koordinoi UArcticin opettajankoulutuksen verkostoa, joka pureutuu alkuperäiskansojen opettajien kelpoisuuskysymyksiin ja alkuperäiskansapedagogiikkaan.

Sámi allaskuvla kouluttaa luokanopettajia pohjoissaameksi norjalaisen tutkintomallin mukaan. Pääosa pohjoissaamenkielisistä luokanopettajista valmistuu saamelaisesta korkeakoulusta.

Tavoitteet

- Lisätään kelpoisten saamenkielisten luokanopettajien määrää.
- Lisätään koulutusyhteistyötä Norjan Koutokeinossa sijaitsevan saamelaisen korkeakoulun (Sámi allaskuvla) kanssa.
- Kehitetään saamenkielisten luokanopettajien koulutusta vastaamaan tarpeita.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että saamenkielisten luokanopettajien koulutuksen vastuuyksikköinä toimivat Oulun yliopisto ja Lapin yliopisto.
 - Vastuuyksikköjä kannustetaan luomaan luokanopettajakoulutukseen opintokokonaisuus saamenkielisille ja saamen kielen taitoisille opiskelijoille tai huomioimaan opinnoissa muutoin saamelaisuuteen liittyvät luokanopettajien erityisosaamistarpeet esimerkiksi saamelaisen kulttuurin, saamen kielten ja saamelaisen pedagogiikan näkökulmasta.

9.3 Saamenkieliset aineenopettajat, erityisopettajat ja opinto-ohjaajat

Vakava pula saamenkielisistä kelpoisista aineenopettajista ja erityisopettajista on johtanut siihen, että saamenkielinen perusopetus ja lukiokoulutus ei ole yhdenvertaista suomenkieliseen koulutukseen verrattuna. Korkeakoulujen ja yliopistojen tarjoamat koulutukset ovat pääosin suomenkielisiä ja niiden koulutuksista puuttuvat mahdollisuudet hankkia valmiuksia, jotka alentaisivat kynnystä kouluttautua muun muassa saamenkieliseksi aineenopettajiksi ja antaisivat edellytyksiä saamenkieliseen opettajan työhön.

Saamenkielisten aineenopettajien tai erityisopettajien koulutusta, lukuun ottamatta saamen kielten aineenopettajien koulutusta, ei ole määritelty minkään yliopiston vastuulle. Oulun yliopiston Giellagas-instituutti vastaa saamen kielten sekä saamen kielen ja kirjallisuuden opettajien koulutuksesta. Saamen kielen maisteriopintoihin olisi sisällytettävä myös saamelaisen kirjallisuuden opetus.

Saamen kielten sekä saamen kielen ja kirjallisuuden opettajien määrä on lisääntynyt Oulun yliopiston koulutustarjonnan ja Ketterä korkeakoulu -hankkeen (www.oulu.fi/giellagas/kettera) ansiosta. Muuta aineenopetusta antavat luokanopettajat tai muissa aineissa kelpoiset opettajat (usein saamen kielen ja kirjallisuuden opettajat) sekä vailla opettajan kelpoisuutta olevat henkilöt. Monessa oppiaineessa opetus joudutaan antamaan suomeksi, koska saamenkielistä opettajaa ei ole saatavilla. Ilman kelpoisia aineenopettajia

saamenkielisen ylioppilastutkinnon kehittäminen ei etene. Aineenopettajat pystyvät myös kehittämään saamenkielistä oppimateriaalia. Saamenkielisten aineenopettajien koulutuksen kehittäminen tulisikin asettaa ensisijaiseksi oppilaiden ja opiskelijoiden oikeuksien näkökulmasta.

Saamenkieliset oppilaat eivät juuri lainkaan saa saamenkielistä erityisopetusta. Kelpoisten erityisopettajien puute vaikuttaa kielteisesti oppilaiden saamaan tukeen. Myöskään saamenkielistä opinto-ohjausta ei ole saatavissa. Lisäksi saamen kielen taitoisista koulunkäynninohjaajista on puute.

Tavoitteet

- Saamenkielisten oppilaiden ja opiskelijoiden oikeus kelpoisen opettajan antamaan saamenkieliseen opetukseen toteutuu.
- Kelpoisten saamenkielisten aineenopettajien ja saamenkielisen aineenopetuksen määrä lisääntyy, saamenkielinen aineenopetus perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa kehittyy.
- Kelpoisten saamenkielisten erityisopettajien ja saamenkielisen erityisopetuksen määrä lisääntyy.
- Kelpoisten saamenkielisten opinto-ohjaajien ja opinto-ohjauksen määrä lisääntyy.
- Kelpoisten saamen kielen taitoisten koulunkäynninohjaajien määrä lisääntyy.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että saamenkielisten aineenopettajien, erityisopettajien ja opinto-ohjaajien koulutusta kehitetään.
- Esitetään saamenkielisten aineenopettajien koulutusvastuuyliopistoksi Oulun yliopistoa ja vastuuyksiköksi Giellagas-instituuttia yhteistyössä kasvatustieteellisen tiedekunnan kanssa.
- Esitetään, että vastuuyksikkö käynnistää saamenkielisten aineenopettajien koulutuksen (alkuvaiheessa hankerahoituksella). Koulutus mahdollistaa saamenkielisille opettajina toimiville aineenopettajan kelpoisuuden hankkimisen tai laajentamisen saamelaisalueella järjestettävänä monimuoto-opintoina. Esitetään, että vastuutaho luo toimintamallit ja käytänteet sille, miten saamenkielisille aineenopettajaopiskelijoille voidaan tarjota saamenkieliseen opetukseen perehdyttäviä sisältöjä osana aineenopettajakoulutuksen opintoja hyödyntäen muun muassa yliopistossa olemassa olevaa saamelaisen kulttuurin, saamen kielten ja saamelaispedagogiikan opetustarjontaa ja osaamista. Esitetään, että saamenkielisten aineenopettajien koulutuksen vastuutaho luo lisäksi käytänteet sille, miten saamelaisalueella järjestettäviä aineenopettajakoulutuksen opintoja tarjotaan jatkossa.

- Esitetään saamenkielisten erityisopettajien koulutuksen vastuuyksiköksi Oulun yliopistoa.
- Esitetään, että erityisopettajan opinnoissa otetaan huomioon saamenkielisten erityisopettajien erityisosaamistarpeet hyödyntäen muun muassa yliopistossa olemassa olevaa saamelaisen kulttuurin, saamen kielten ja saamelaispedagogiikan opetustarjontaa ja osaamista.
- Esitetään, että saamenkielisten opinto-ohjaajien ja koulunkäynnin ohjaajien koulutustarve selvitetään. Esitetään, että saamenkielisten tai saamen kielen taitoisten opinto-ohjaajien koulutus aloitetaan.
- Esitetään, että selvitetään valtionavustuksen käyttämisen mahdollisuus saamen kielen taitoisten koulunkäynninohjaajien palkkakustannusten kattamiseen.

9.4 Saamen kielten didaktiikka ja saamelaispedagogiikka

Suomessa ei opeteta riittävästi saamen kielten didaktiikkaa tai saamelaista pedagogiikkaa osana opettajankoulutusta. Opetusta on pienessä määrin vain Lapin yliopistossa. Saamen kielen ja kirjallisuuden opiskelijat Oulun yliopistossa osallistuvat suomen kielen ja kirjallisuuden didaktiikan opetukseen, mutta tarvetta saamen kielten omaan didaktiikkaan on, sillä uhanalaisen kielen opettamisessa on omat erityispiirteensä. Oppilaiden kielitaidon taso, kielikylpymenetelmien tarve, saamen kielten lukemisen ja kirjoittamisen opettamisen erityiset haasteet ja opetusmateriaalin saatavuus ovat tästä esimerkkejä. Saamen kielten didaktiikkaa ja saamelaista pedagogiikkaa tarvitaan myös saamenkielisten varhaiskasvatuksen opettajien, luokanopettajien, aineenopettajien ja erityisopettajien koulutuksissa. Alalla tarvitaan myös tutkimusta, jotta opetus voi olla tutkimusperusteista.

Tavoitteet

- Saamen kielten didaktiikan sekä saamelaisen pedagogiikan opetus ja tutkimus vahvistuvat.
- Saamen kielten didaktiikan ja saamelaisen pedagogiikan opintoja järjestetään opettajien täydennyskoulutuksena.
- Saamelaisen kulttuurin ja pedagogiikan opintoja tarjotaan myös muille yksiköille, kuten ammattikorkeakouluille.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että saamen kielten didaktiikan ja saamelaisen pedagogiikan opetusta tarjotaan Oulun yliopistossa ja Lapin yliopistossa osana opettajankoulutuksia.
- Esitetään, että saamen kielten didaktiikan ja saamelaisen pedagogiikan sisältöjen tai kokonaisuuksien kehittämisessä ja opetuksen toteuttamisessa tehdään yhteistyötä korkeakoulujen, ja myös varhaiskasvatuksen henkilöstön koulutusta tarjoavien oppilaitosten sekä opettajien täydennyskoulutusta järjestävien tahojen kesken.

10 Saamenkielisen ja kulttuuritietoisien sosiaali- ja terveysalojen henkilöstön saatavuuden parantaminen

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö velvoittaa palvelemaan asiakasta äidinkieli ja kulttuuri huomioon ottaen. Saamen kielilaki (1086/2003) turvaa saamelaisten oikeuden käyttää omaa kieltään viranomaisissa, ja sen soveltamisalan piiriin kuuluvat myös sosiaali- ja terveyspalvelut. Saamen kielen taitoisten sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten määrä on tällä hetkellä niin pieni, että saamenkielisiä ja saamen kielet ja saamen kulttuurin huomioivia sosiaali- ja terveyspalveluita ei pystytä toteuttamaan edes lainsäädännön edellyttämällä minimitasolla. Saamelaisväestön palvelutarpeita ei myös tunnisteta.

Nykytilanne on eri selvitysten mukaan niin huono, että sitä ei voida ratkaista yhdellä yksittäisellä toimenpiteellä, vaan tarvitaan useita rinnakkaisia, toisiaan tukevia toimenpiteitä. Sosiaali- ja terveysalan ammattinimikkeiden määrä on laaja, ja koulutuspolut alalle moninaisia. Tilanteen ratkaisemiseksi tulisi alalle kehittää saamen kielet ja kulttuurin huomioivia koulutuspolkuja, jotka tavoittaisivat mahdollisimman suuren määrän alan opiskelijoita ja työntekijöitä ja jotka toisaalta vastaisivat saamelaisyhteisön tarpeisiin.

Tuuli Miettusen työryhmän työn tueksi tekemä selvitys *Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet* valmistui helmikuussa 2021. Selvityksen tekijällä oli mahdollisuus hyödyntää myös keväällä 2021 valmistuvan MoniSoTe-hankkeen aineistoja, joista sai ajankohtaisen kuvan saamen kieltä eri tasoisesti käyttävien sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten lukumäärästä.

Valtakunnalliseen MoniSoTe-kyselyyn vastanneista pohjoissaamen kieltä osaavista vastaajista 18 henkilöä käytti pohjoissaamea työkielenä. Saman verran ei käyttänyt pohjoissaamea työkielenä, mutta heillä oli kuitenkin arkikielen tai passiivisen kielen taito pohjoissaamessa. Näiden henkilöiden kielitaidon nostaminen ammatilliselle tasolle kaksinkertaistaisi pohjoissaamen kieltä työssään käyttävien sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden määrän. Myös inarin- ja koltansaamen osaajissa oli henkilöitä, joilla oli jonkinlainen pohjakielitaito, mutta jotka eivät vielä voineet käyttää kieliä työkielenään. Valtakunnallisen MoniSoTe-selvityksen merkittävä tulos on, että saamenkielisiä työntekijöitä on myös saamelaisalueen ulkopuolella, myös inarin- ja koltansaamenkielisiä. MoniSoTe-hankkeen selvitys kartoitti myös sosiaali- ja terveysalan henkilöstön osaamistarpeita koskien saamelaista kulttuuria. Esiin nousi muun muassa useita asiakas- ja hoitotyön menetelmiin ja saamelaiseen vuorovaikutustapaan liittyviä tarpeita. Tarpeet ovat spesifejä, eri alojen erityisosaamiseen liittyviä. (Lydia Heikkilä, käsikirjoitus 28.1.2021.)

Saamelaiskäräjät on toistuvasti nostanut esiin saamen kielen taitoisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön liian vähäisen määrän ja tämän vaikutuksen muun muassa asiakas- ja potilasturvallisuudelle sekä palvelun laadulle. Saamelaiskäräjät on esittänyt toimenpiteitä, jollaisia olisivat muun muassa saamen kielen taitoisen henkilöstön määrän lisääminen, täydennyskoulutukset, kunnissa saamen kielen taidosta maksettava kielilisiä sekä saamenkielisten palveluiden tuottamiseen varatun valtionavustuksen ja saamenkielilain toteuttamiseen varatun määrärahan nostaminen. Saamelaiskäräjien edustajat ovat nostaneet esiin kuulemisissa suunnitelmallisten toimien puuttumisen sekä valtakunnallisen koordinaatiovastuun puuttumisen saamen kielen taitoisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön saatavuuden parantamiseksi. Esille on noussut myös saamen kielen taitoisten sosiaali- ja terveysalalla toimivien työntekijöiden työhyvinvointi.

Saamen kielen taitoisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön osaamis- ja koulutustarpeiden arviointia ei pystytä tekemään luotettavasti ja pitkällä aikavälillä nykyisillä arviointimenetelmillä. Työvoiman lisäämiseksi tarvitaan suunnitelmallinen kehittämisohjelma, jotta koulutusjärjestelmä voisi joustavasti vastata työvoimavajeeseen. Saamen kielen taitoisten sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten koulutuksen vastuutahoa ei ole määritetty.

Saamelaisten oikeuksien toteutumiseksi nykyistä paremmin sosiaali- ja terveydenhuollossa tulisi muidenkin kuin saamenkielisten opiskelijoiden saada koulutusta saamelaisesta kulttuurista ja saamen kielistä. Opintoissa tulisi olla mahdollista opiskella saamen kieltä ja saamelaiskulttuuriin pohjautuvia työmenetelmiä. Opetussuunnitelmien tulisi mahdollistaa opintoissa opinnot saamen kielestä ja saamelaiskulttuuriin pohjautuvista työmenetelmistä. Opintojen tulisi olla mahdollisia kaikille alaa opiskeleville erityisesti Lapin läänissä ja Oulussa sijaitsevilla oppilaitoksissa.

10.1 Ammatillisen kielitaidon vahvistaminen ja kulttuurilähtöisten työmenetelmien kehittäminen

Saamenkielisen kielipolun katkeaminen muodostuu ongelmaksi siinä vaiheessa, kun opiskelija suuntaa sosiaali- ja terveysalan opintoihin toiselle asteelle tai korkeakouluun: oppilaitoksissa ei tarjota ammattikielen opetusta eikä opintoja saamelaiseen kulttuuriin sovitetuista työmenetelmistä. Tarjolla olevat kieliopinnot ovat lyhyitä, niihin on vaikea päästä, eikä niissä huomioida sosiaali- ja terveysalan ammattisanastoa. Näin ollen jää yksittäisen opiskelijan vastuulle saamen kielen taidon kehittäminen ammattikielenä käytettäväksi. Ammatillisen kielitaidon puute ja tuen tarve koskee sekä alan opiskelijoita että jo työelämässä olevia.

Ammattikieltä vahvistavia opintoja voitaisiin tarjota erillisen hankkeen kautta moduuleina usean eri koulutusalan opintoihin, joko täydentävinä opintoina tai täydennyskoulutuksena. Esimerkiksi hoitotyön sanasto voi olla saman tyyppistä lähihoitajilla, sairaanhoitajilla ja lääkäreillä, samoin psykologien ja psykiatristen sairaanhoitajien tarvitsema ammattikieli voi olla hyvin lähellä toisiaan. Moduuleissa tarjottaisiin eri sisältöisiä opintoja erilaisiin tarpeisiin. Lisäksi moduulit voisivat sisältää myös yleisempiä yhteisiä kieliopintoja, esimerkiksi kielenhuoltoa ja kirjoittamista. Inarin- ja koltansaamen kielille järjestettäisiin omat moduulinsa räätälöityinä opiskelijoiden tarpeisiin. Tärkeää olisi myös, että sosiaali- ja terveysalan opiskelijat ja ammattilaiset pääsisivät harjoittelemaan saamen kielten käyttämistä ammattikielenä oppimisen näkökulmasta turvallisessa ympäristössä.

Kulttuurilähtöisyys on olennainen osa laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja. Saamelaiskulttuurilähtöisten työmenetelmien opintoja ei sisälly yhteenkään sosiaali- ja terveysalan koulutukseen Suomessa, minkä vuoksi on tarve koordinoitulle kulttuurisen osaamisen ja opintojen kehittämiseksi. Myös kulttuurilähtöisiä työmenetelmiä voitaisiin kehittää ja tarjota moduuleina eri oppilaitoksille tai täydennyskoulutuksena.

10.2 Ammatillisen koulutuksen saamen kielten etäopinnot

Ammatillisen koulutuksen oppilaitoksissa ainoastaan Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa on tarjolla saamen kielten opintoja. Vain yhdessä oppilaitoksessa tarjolla olevat kieliopinnot tavoittavat vain pienen osan mahdollisista toisen asteen saamen kielen taitoisista sosiaali- ja terveysalan opiskelijoista. Ammatillisen koulutuksen tutkintoihin sisältyy kaikille yhteisiä osioita, joihin kuuluu muun muassa viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä sekä viestintä ja vuorovaikutus vieraalla kielellä. Oppilaitosten välistä yhteistyötä ja etäyhteyksiä hyödyntämällä saamen kielten opintoja saataisiin tarjottua yhä useammalle opiskelijalle.

Ammatillisen koulutuksen aikana annettava saamen kielten opetus olisi luonteva kielipolun jatkumo niille opiskelijoille, jotka ovat käyneet peruskoulun saamen kielellä tai jotka ovat peruskoulussa opiskelleet saamen kieltä äidinkielenä tai vieraana kielenä. Ammatilliseen koulutukseen jatkuva kielipolku pitäisi kielitaitoa yllä, jolloin kynnys käyttää saamea työkielenä olisi nykyistä matalampi. Samalla opiskelijalla olisi mahdollisuus syventää kielitaitoaan esimerkiksi ammattisanaston osalta niin, että hän voisi käyttää saamen kieltä sujuvasti työkielenä. Ammatillisten opintojen aikana suoritettavat saamen kielten alkeisopinnot voisivat puolestaan toimia pohjana ammatillisen kielitaidon kehittymiselle myöhemmin työnantajan tukemana.

Sosiaali- ja terveysalan näkökulmasta olisi tarvetta valtakunnalliselle alan opiskelijoiden saamen kielten opintojen koordinoinnille tai opinto-ohjaukselle, jossa tunnettaisiin saamelaisyhteiskunnassa meneillään olevat kielikoulutukset ja osattaisiin auttaa opiskelijaa löytämään juuri hänelle sopiviin kieliopintoihin. Koska suurin osa ammatillisen koulutuksen opiskelupaikoista on saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, voisi ammatillisen koulutuksen opiskelijoilla olla tarve saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävään opetukseen. Saamelaisalueen koulutuskeskuksella on aikaisempaa kokemusta saamen kielten etäopetuksen järjestämisestä ja jatkossa tulisi valtakunnallisesti kehittää sosiaali- ja terveysalalla opiskeleville saamen kielten etäopetusta ja siihen liittyvää ohjausta.

Sosiaali- ja terveysalan opiskelijat tarvitsevat lisäksi tukea saamenkielisten työpaikalla järjestettävän koulutuksen (koulutus sopimus ja oppisopimus koulutus) paikkojen löytämiseen. Ongelmana on yleensä sopivan, kielitaitoisen ohjaajan löytyminen työpaikalla järjestettävän koulutuksen ajaksi. Saamelaisalueen kunnat ja Lapin sairaanhoitopiiri voisivat kartoittaa työntekijöistään ne, jotka olisivat valmiita ohjaamaan saamenkielisiä harjoittelijoita ja mainostaa saamenkielisiä työpaikalla järjestettävän koulutuksen paikkoja alueen sosiaali- ja terveysalan oppilaitoksille. Tämä voisi helpottaa työnantajien saamen kielen taitoisten alan osaajien rekrytointia pitkällä aikavälillä.

10.3 Saamen kielet huomioivan sosiaali- ja terveysalan koulutuksen osaamiskeskus

Saamen kielet huomioivan sosiaali- ja terveysalan koulutuksen kansallisen kehittämisen, suunnittelun ja järjestämisen koordinointi tulisi keskittää yhdelle toimijalle, sillä opinnot sijoittuvat eri opintoasteille ja oppilaitoksille. Sosiaali- ja terveydenalan koulutusta järjestettäisiin jatkossakin eri oppilaitoksissa, mutta osaamiskeskuksen kautta koordinoitaisiin ja välitettäisiin saamen kielten ja kulttuurilähtöisten työmenetelmien koulutusta etäyhteyksin.

Saamen kielen opintoja voitaisiin tarjota erilaisina moduuleina sosiaali- ja terveysalan opiskelijoille täydennyskoulutuksena. Osaamiskeskuksen kautta tuotettaisiin myös kulttuurilähtöisiä asiakas- ja hoitotyömenetelmien moduuleita. Osaamiskeskus tarjoaisi opintojen ohjausta ja tukea saamenkielisille sosiaali- ja terveysalan opiskelijoille. Lisäksi osaamiskeskus voisi tukea perehtymistä kulttuurilähtöisiin asiakas- ja hoitotyön menetelmiin ja alkuperäiskansaoikeuksien, historiallisten traumojen vaikutusten huomioimiseen sekä kulttuurisesti turvalliseen asiakaskohtamiseen. Näissä teemoissa osaamiskeskuksen tulisi tehdä pohjoismaista yhteistyötä. Opintojen tueksi tarvitaan myös oppimateriaalityötä.

Osaamiskeskuksen käynnistäminen vaatii erillisen hankkeen, joka sopisi osaksi Saamelaisalueen koulutuskeskuksen tehtäviä.

10.4 Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijavalintojen kiintiöpaikkojen lisääminen

Kielivähemmistöjen kiintiöt mainitaan yliopistolain (558/2009) 36 §:ssä. Opiskelijavalintojen kielikiintiöissä on kyse yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 9 § mahdollistamasta posititiivisesta erityiskohtelusta. Saamenkielisten kiintiötä Oulun yliopiston lääketieteelliseen tiedekuntaan voidaan lisäksi perustella perustuslain 17 §:llä, jonka mukaan saamelaisilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan, sekä saamen kieliläillä, joka turvaa saamelaisille oikeuden asioida viranomaisissa saamen kielillä. Sosiaali- ja terveysalan lainsäädäntö turvaa oikeuden saada äidinkielen huomioivia sosiaali- ja terveyspalveluita. Jotta saamelaisten tosiasiallinen yhdenvertaisuus näihin palveluihin toteutuisi, tarvitaan saamen kielen taitoisia työntekijöitä. Heidän saatavuuttaan voidaan turvata opiskelijavalintojen kiintiöiden kautta, ja siksi kiintiöt ovat perusteltuja.

Oulun yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan saamenkielisten opiskelijoiden kiintiö on ollut toimiva väylä kouluttaa saamenkielisiä lääkäreitä. On kuitenkin aiheellista pohtia, riittääkö lääketieteellisen tiedekunnan kiintiö turvaamaan yliopistokoulutettujen saamenkielisten sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten riittävän määrän vai olisiko kiintiöille tarvetta myös muissa tiedekunnissa ja koulutusohjelmissä. Kiintiöiden muodostamisesta ja käytöstä päättävät yliopistot itse. Saamelaisyhteiskunnan näkökulmasta keskeisiä tulevaisuuden sosiaali- ja terveysalan palveluiden tarpeita ovat psykososiaalisen tuen palvelut ja lapsiperheiden ja ikäihmisten palvelut. Oulun yliopistossa näihin tarpeisiin vastaisivat psykologian ja logopedian koulutukset. Lapin yliopistossa samoihin tarpeisiin vastaa sosiaalityön oppiaine. Jos opiskelijavalinnoissa otettaisiin käyttöön uusia kiintiöitä, olisi odotettavissa, että erityisesti Oulun yliopiston saamenkielisten sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden määrä kasvaisi. Tämä lisäisi tarvetta sosiaali- ja terveysalan tarpeisiin räätälöityihin kieliopintoihin.

Tällä hetkellä opiskelijavalintojen kiintiöissä ei oteta huomioon sitä, että Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä. Olisi syytä selvittää, miten hyvin opiskelijakiintiöt koskien vain yhtä saamen kieltä palvelevat inarin- ja koltansaamenkielisten yhteisöjen tarpeita ja olisiko tarvetta huomioida pienemmät saamen kielet kiintiöissä jollakin tavalla.

Saamelaisnuoret eivät välttämättä tunne yliopistojen opiskelijavalintojen kielikiintiöitä tarpeeksi hyvin. Asiaan tulisi kiinnittää huomiota opinto-ohjauksessa, jotta varmistettaisiin nykyisten ja mahdollisten uusien kiintiöiden tehokas hyödyntäminen ja saamenkieliset nuoret osaisivat käyttää tätä hakuväylää.

Ammattikorkeakoululaki (932/2014) ei mainitse mahdollisuutta käyttää kielikiintiöitä opiskelijavalinnassa. Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttaminen puoltaisi kiintiöiden käyttöä myös ammattikorkeakouluissa. Jatkossa tulisi myös selvittää mahdollisuutta kiintiöihin ammatillisessa koulutuksessa.

10.5 Saamen kielilain mukainen avustus

Saamen kielilain 31 §:n mukainen avustus on tehokas keino lisätä saamenkielisen ja saamen kielen taitoisen henkilöstön määrää. Kunnilla on rahoituksen turvin mahdollisuus lähettää suomenkielisiä sosiaali- ja terveysalan työntekijöitään saamen kielten vuoden kestäviin intensiiviopintoihin. Vaikka vuoden kestävät kielikoulutukset eivät ole aina laajuudeltaan riittäviä tuottamaan ammatillista kielitaitoa, ne ovat tärkeitä alkuja suomenkielisten työntekijöiden kielipolulla. Erityisen suuri merkitys niillä on inarin- ja koltansaamenkielisille yhteisöille, joissa aikuisten mahdollisuuksia kieliopintoihin on todella vähän. Nykyisellä tasolla oleva rahoitus ei ole riittävä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kouluttamiseen, sillä kunnat käyttävät avustusta myös muiden toimialojen saamen kielen opintoihin ja muihin saamen kielilain soveltamisesta aiheutuviin kuluihin.

Tavoitteet

- Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutustarpeiden ennakointi vahvistuu ja henkilöstön saatavuus paranee ja vastaa alueen työvoimatarvetta.
- Sosiaali- ja terveysalan koulutusta järjestävien oppilaitosten yhteistyö vahvistuu saamen kielten ja kulttuurilähtöisten koulutusten, saamenkielisen työpaikalla tapahtuvan oppimisen järjestämisen ja koordinoinnin näkökulmasta.
- Opiskelijat saavat tarvitsemansa opinto-ohjauksen kielikoulutuksen ja työpaikalla tapahtuvan koulutuksen tarpeisiin.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että saamen kielen taitoisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutustarpeiden arviointia vahvistetaan eri toimijoiden (Opetushallitus, Saamelaiskäräjät, palvelutuottajat ja koulutuksen järjestäjät) yhteistyönä.
- Esitetään, että sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen kehittämiseksi laaditaan kehittämisohjelma. Kehittämisohjelmassa tulee tarkastella saamen kielten opintoja ja saamelaiskulttuuriin pohjautuvia työmenetelmiä eri sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksissa.
- Esitetään, että selvitetään valtakunnallisen saamelaisen sosiaali- ja terveysalojen osaamiskeskuksen perustamisen mahdollisuudet opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön yhteistyönä.
- Esitetään, että ammattikorkeakoulujen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijavalintojen kiintiöitä inarin-, koltan-, ja pohjoissaamenkielisille sosiaali- ja terveysalalla pyritään vahvistamaan.
- Esitetään, että saamen kielilain 31 §:n nojalla maksettavan määrärahan tasoa tarkastetaan niin, että sitä voidaan myöntää nykyistä useamman sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen saamen kielen koulutuksen sijaiskustannuksiin.

11 Pohjoismainen yhteistyö saamelaisopetuksen erityisenä resurssina

Yhdeksästä saamen kielestä Suomen, Ruotsin ja Norjan peruskouluissa opetetaan yhteensä viittä: inarin-, koltan-, pohjois-, etelä- ja luulajansaamea. Pohjoissaame on eniten opetuksessa käytetty saamen kieli, jota puhutaan myös Norjan ja Ruotsin puolella. Koltansaamea on perinteisesti puhuttu myös Venäjän ja Norjan puolella. Inarinsaamea puhutaan muista poiketen perinteisesti vain Suomessa, Inarijärven ympäristössä. Opetuksessa koltansaamen kielen asema on muita Suomen saamen kieliä heikompi, mutta kuitenkin selvästi parempi kuin naapurimaissa. Kouluyhteistyön mahdollisuudet koskevat siten selkeimmin koltan- ja pohjoissaamea, mutta myös inarinsaame voi hyötyä yhteistyöstä lähisukukieltensä kanssa.

Norjan Saamelaiskäräjien asettama pohjoismainen saamelaisalueiden kouluyhteistyötä selvittänyt Rájáhis sámeoahpahus (suom. Rajaton saamelaisopetus) -työryhmä toimi vuonna 2019 ja laati esiselvityksen aiheesta (https://www.emagcloud.com/allkopi/Same-tinget_Rajaton_saamelaisopetus/index.html). Esiselvityksessä työryhmä kartoitti saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämiseksi tehtyä yhteistyötä ja laati toimenpide-ehdotukset kouluyhteistyön vahvistamiseksi. Työryhmä totesi rajat ylittävän yhteistyön tärkeäksi ja luonnolliseksi voimavaraksi, jota valtioiden tulisi tukea, ja jota kannattaisi hyödyntää paljon nykyistä enemmän. Yhteistyö tukee ja vahvistaa saamen kielten käyttöä, antaa mahdollisuuksia resurssien yhteiskäyttöön ja on samalla oppilaiden oman kielen, identiteetin ja kulttuurin tuki.

Nykyisellään yhteistyö on paljolti yksittäisten opettajien ja aktiivisten huoltajien varassa. Kuitenkin yhteistyötä tapahtuu jonkin verran. Työryhmä totesi maiden opetussuunnitelmien poikkeavan toisistaan, mutta ei pitänyt sitä esteenä yhteisen opetuksen järjestämiselle. Eroja todettiin myös oppilaiden psykososiaalisen tuen järjestämisen periaatteissa ja saamenkielisen oppimateriaalin valmistamisessa ja rahoituksessa. Työryhmä esitti muun muassa selvitystyön käynnistämistä saamelaisten rajakoulujen perustamiseksi. Pohjoismaiden Saamelaiskäräjien yhteistyöelin Saamelainen Parlamentaarin Neuvosto (Sámi Parlamentáralaš Ráđđi) on 2010-luvulta lähtien sisällyttänyt toimintaohjelmaansa tavoitteen kouluyhteistyön lisäämiseksi saamelaisalueilla ja siihen liittyen tavoitteen saamen kielten ja saamelaisen käsityön opetussuunnitelmien yhtenäistämiseksi maiden peruskouluopetuksessa.

Instituutiotasolla yhteistyötä on toisella asteella Saamelaisalueen koulutuskeskuksen ja Norjan puolella toimivien saamelaisten lukiokoulujen (videregående skole / joatkkaskuvla) kesken ja korkealla asteella saamelaisen korkeakoulun (Sámi allaskuvla) ja Oulun yliopiston kesken. Utsjoen kunnan ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen Sámi musihkkaakademii -hanke (<https://samimusihkkaakademii.org/ps/>) on tehnyt yhteistyötä saamelaisen korkeakoulun kanssa ja kehittänyt saamelaisen musiikin koulutusta. Hanke on päättynyt, tällä hetkellä musiikkikoulutukselle haetaan pysyvää toimintamallia ja rahoitusta.

Pisimmälle käytännön yhteistyön kehittämisessä on päästy Utsjoen ja Tenon kuntien (Tana kommune / Deanu gielda) yhteistyössä, jonka juuret ovat yli 20 vuoden takana. Koulut ovat kehittäneet muun muassa yhteistä tenolaista opetussuunnitelmaa. Lisäksi koulut ovat 15 vuoden ajan yhdistäneet alaluokkien (1–6) saamenkielistä opetusta ja järjestäneet yhteisopetusta säännöllisesti 2 päivää viikossa Utsjokisuun ja Sirman koulujen kesken. Varhaiskasvatuksessa lapsia on ollut päivähoidossa molemmin puolin rajaa erillisellä sopimuksella. Yhteistyö on katkennut valtakunnan rajan koronarajoitusten vuoksi. Yhteistyötä kehitetään myös Utsjoen ja Taanan saamen kielikeskushankkeessa (<https://samastit.org/fi/>).

Pohjoismainen oppimateriaaliyhteistyö on vähäistä monesta syystä johtuen. Oppimateriaalityön ja kustannustoiminnan periaatteet poikkeavat Suomessa ja Norjassa toisistaan, Ruotsissa saamenkielistä oppimateriaalityötä rahoitetaan ja tehdään satunnaisesti. Myös oppimateriaalityön rahoituksen tasossa on huomattavia eroja maiden välillä. Suomen ja Norjan Saamelaiskäräjät saavat vuosittain valtion talousarvioissa rahoituksen saamenkielisen oppimateriaalin tuottamiseksi. Ruotsin Saamelaiskäräjillä ei ole oppimateriaalityötä eikä opetusasioiden valmistelijoita hallinnossaan. Kaikissa kolmessa maassa on puutetta hyvätaisoisista saamenkielistä oppimateriaaleista.

Tavoitteet

- Rajojen yli ulottuva koulu yhteistyö saamelaisalueilla on luontevaa ja sitä varten on olemassa selvä ohjeistus. Saamelaisopetuksen viranomaisyhteistyö ministeriöiden ja keskusvirastojen kesken on aktiivista ja säännöllistä.
- Saamen kielten etäyhteyksin annettava opetus toimii luontevasti rajojen yli.
- Saamenkielistä oppimateriaalia valmistetaan pohjoismaisena yhteistyönä, mikä säästää resursseja, ylläpitää yhteistä saamen kieltä ja vähentää maiden valtakielten vaikutusta saamen kieleen.
- Saamenkielisen oppimateriaalin käyttäminen naapurimaissa on vaivatonta ja sen myynti ja toimittaminen rajojen yli helppoa.
- Saamelaisoppilaiden kielelliset ja kulttuuriset oikeudet toteutuvat yhdenmukaisesti kolmessa Pohjoismaassa.

Toimenpide-esitykset

- Esitetään, että Suomi nostaa saamelaisopetuksen pohjoismaisen koulu yhteistyön kehittämisen esille toimiessaan Pohjoismaiden ministerineuvoston puheenjohtajanaan vuonna 2021.
- Esitetään, että ministerineuvosto asettaa työryhmän, jonka tehtäviksi asetetaan saamelaisalueilla tehtävän koulu yhteistyön esteiden poistaminen ja sen selvittäminen, miltä osin Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaisopetuksen säännöstöä on mahdollista yhtenäistää.
- Esitetään, että Suomen, Norjan ja Ruotsin opetusministeriöt ja maiden Saamelaiskäräjät käynnistävät säännöllisen yhteistyön järjestämällä vuosittain yhteistyöfoorumien tietojen vaihtoa, opetuksen seuranta ja saamelaisopetuksen rajat ylittävän yhteistyön kehittämistä varten.
- Esitetään Saamelaiselle Parlamentaarille Neuvostolle, että se käynnistää yhteisen saamenkielisen teemamateriaalin valmistamisen saamelaisten historiasta, saamelaisten yhteiskunnallisesta asemasta Pohjoismaissa, saamelaisalueiden maantiedosta ja luonnosta, saamelaisesta käsityöstä sekä saamelaisesta musiikista ja taiteista. Tällaista materiaalia tarvitaan sekä maiden peruskouluopetuksessa että toisen asteen koulutuksessa. Lisäksi kaikissa maissa tarvitaan saamenkielistä varhaiskasvatusmateriaalia.
- Esitetään, että Saamelainen korkeakoulu (Sámi allaskuvla) ryhtyy järjestämään saamelaisen musiikin korkea-asteen koulutusta. Saamelaisen musiikin osaamista ei ole Pohjoismaiden korkeakouluissa. Saamelaisella korkeakoululla, joka sijaitsee saamen kielen ja kulttuurin vahvimmalla alueella Norjan Koutokeinossa (Guovdageaidnu/Kautokeino), on maailman ainoana saamenkielisenä korkea-asteen oppilaitoksena parhaat edellytykset saamenkielisten musiikin ohjaajien, pedagogien, opettajien ja tutkijoiden koulutukseen. Lisäksi monet ammattiryhmät, kuten varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen opettajat, tarvitsevat musiikillista osaamista työssään.

Liitteet

Asiantuntijakuulemiset

Saamelaisen kulttuuri- ja kielipesätoiminnan järjestäminen (11.6.2020)

Eija Salmi, Oulun kaupunki

Ritva Kangasniemi, Anaráškielâ servi ry

Dihtosis – Saamelaiskulttuuri tutuksi -hanke (25.6.2020)

Elli-Marja Hetta, Saamelaiskäräjät

Saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuus ja koulutuspolut (17.8.2020, 26.8.2020)

Laura Arola, selvityksen tekijä

Saamelaistieto oppimateriaaleissa -selvitys (13.8.2020)

Tuuli Miettunen, selvityksen tekijä

Rajaton saamelaisopetus -työryhmä (13.8.2020)

Arla Magga, työryhmän sihteeri

Saamenkielisten opettajien koulutus (9.9.2020)

Laura Arola, selvityksen tekijä

Heikki Ervast, Lapin yliopiston harjoittelukoulu

Outi Kyrö-Ämmälä, Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta

Tiina Mattanen, Oulun yliopisto, Giellagas-instituutti

Erika Sarivaara, Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta

Minna Sääskilahti, Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen turvaaminen (9.9.2020, 26.11.2020)

Annika Pasanen, Sámi allaskuvla

Hanna Salokaarto, opetus- ja kulttuuriministeriö

Kalle Varis, Saamelaiskäräjät

Kati Costiander, Opetushallitus

Marjaana Larpa, opetus- ja kulttuuriministeriö

Minna Launonen, opetus- ja kulttuuriministeriö

Piia Nuorgam, kielipesäselvityksen tekijä, Saamelaiskäräjät

Tarja Kahiluoto, opetus- ja kulttuuriministeriö

Saamen kielten, saamelaisten historian ja kulttuurin tunnettavuuden lisääminen kouluopetuksessa (14.9.2020)

Sari Harmoinen, Oulun yliopisto
Inkeri Rissanen, Tampereen yliopisto
Milla Luodonpää-Manni, Helsingin yliopisto
Pauliina Sopanen, Jyväskylän yliopisto
Sanna Vahtivuori-Hänninen, OKM/Opettajankoulutusfoorumi

Opettajankoulutus saamen kielten näkökulmasta (23.9.2020)

Laura Arola, selvityksen tekijä
Marjatta Jomppanen, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto
Sari Harmoinen, Kasvatustieteiden tiedekunta, Oulun yliopisto
Eija Kumpulainen, Oulun normaalikoulu
Anni-Siiri Länsman, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto
Tiina Mattanen, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto
Marja-Liisa Olthuis, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen tilanne, oppimismahdollisuudet, rahoitus ja muutostarpeet saamelaisten kotiseutualueen kuntien (Enontekiö, Inari, Sodankylä ja Utsjoki) ulkopuolella (24.9.2020, 21.10.2020, 17.2.2021)

Annika Pasanen, Sámi allaskuvla
Eija Ruohomäki, Oulun kaupunki
Ellen Pautamo, Saamelaisalueen koulutuskeskus
Hanna Helander, Utsjoen kunta
Hanna Salokaarto, opetus- ja kulttuuriministeriö
Karoliina Harvala, Rovaniemen kaupunki
Katri Keisu, Rovaniemen kaupunki
Kirsi Lamberg, opetus- ja kulttuuriministeriö
Matti Jutila, yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
Matti Lahtinen, Opetushallitus
Miia Kemppe, Oulun kaupunki
Milja Guttorm, Taiteen edistämiskeskus
Minna Launonen, opetus- ja kulttuuriministeriö
Minna Lindberg, Kuntaliitto
Pauliina Viitamies, Opetusalan Ammattijärjestö
Päivi Katainen, Laukaan kunta

Satu Koistinen, Helsingin kaupunki

Sirpa Tenhu, Oulun kaupunki

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen, koulutuksen ja varhaiskasvatuksen opettajatilanne ja koulutustarpeet (1.10.2020)

Laura Arola, selvityksen tekijä

Saamen kielten opetuksen asema ja tilanne sekä muutostarpeet lukiossa ja yotutkinnossa (8.10.2020)

Heikki Blom, opetus- ja kulttuuriministeriö

Kyösti Värri, Kuntaliitto

Petri Lehikoinen, Opetushallitus

Tiina Tähkä, Ylioppilastutkintolautakunta

Saamelaisisällöt suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa (9.10.2020)

Tuuli Miettunen, selvityksen tekijä

MoniSoTe-hankkeen alustavia tuloksia (10.10.2020)

Lydia Heikkilä, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Anne Länsman-Magga, Saamelaiskäräjät

Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön saatavuuden turvaaminen ja koulutustarpeiden ennakointi (21.10.2020)

Lydia Heikkilä, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Anne Länsman-Magga, Saamelaiskäräjät

Saamenkielisen oppimateriaalin saatavuus ja tarpeet (4.11.2020, 7.12.2020)

Anni Näkkäläjärvä, Saamelaiskäräjät

Hannu Kangasniemi, Saamelaiskäräjät

Helena Korpela, selvityksen tekijä

Marita Aikio, Saamelaiskäräjät

Miina Seurujärvi, Saamelaiskäräjät

Pasi Rentola, opetus- ja kulttuuriministeriö

Paula Merikko, Opetushallitus

Raija Lehtola, Saamelaiskäräjät

Tauno Ljetoff, Saamelaiskäräjät

Tiina Sanila-Aikio, Saamelaisalueen koulutuskeskus

Timo Ertola, opetus- ja kulttuuriministeriö

Saamelaistieto opetussuunnitelmissa (17.11.2020)

Satu Honkala, Opetushallitus
Hanna Ketonen, Opetushallitus
Inka Ruokolainen, Opetushallitus
Tuuli Miettunen, selvityksen tekijä

Saamen kielen ja saamelaiskulttuurin opintojen sisällyttäminen ammattikorkeakouluopintoihin (17.11.2020)

Tomi Guttorm, Saamelaisalueen koulutuskeskus
Lydia Heikkilä, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
Heidi Pyyny, Lapin ammattikorkeakoulu

Kulttuurinen osaaminen sosiaali- ja terveysalan opinnoissa Lapin ammattikorkeakoulussa (1.12.2020)

Marika Kunnari, Lapin ammattikorkeakoulu, Rovaniemi
Jaana Huovinen, Lapin ammattikorkeakoulu, Rovaniemi
Hannele Kauppila, Lapin ammattikorkeakoulu, Kemi

Saamelaisten osallistuminen varhaiskasvatuksen ja opetuksen kehittämiseen (2.12.2020)

Anni Koivisto, Saamelaiskäräjät
Eeva-Riitta Pirhonen, opetus- ja kulttuuriministeriö
Kalle Varis, Saamelaiskäräjät
Matti Lahtinen, Opetushallitus
Niina Jurva, opetus- ja kulttuuriministeriö

Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan koulutustarpeita koskeva seuranta ja ennakointi (11.1.2021)

Sanna Hirsivaara, opetus- ja kulttuuriministeriö
Juha Luomala, sosiaali- ja terveysministeriö

Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet (27.1.2021)

Lydia Heikkilä, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
Anne Länsman-Magga, Saamelaiskäräjät
Tuuli Miettunen, selvityksen tekijä

Saamenkielisen sosiaali- ja terveystalouden henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet (15.2.2021, 4.3.2021 ja 5.3.2021)

Tuuli Miettunen, selvityksen tekijä

Koltansaamenkielisen yhteisön kuuleminen (25.2.2021)

Terhi Harju, kolttien kyläkokous

Anni Koivisto, Saamelaiskäräjät

Mari Korpimäki, Kolttakulttuurisäätiö

Raija Lehtola, Saamelaiskäräjät

Anna Lumikivi, Inarin kunta

Mervi Semenoff, Saamelaiskäräjät

Tiina Sanila-Aikio, Saamelaisalueen koulutuskeskus

Veikko Feodoroff, kolttien kyläkokous

Tauno Ljetoff, Saamelaisalueen koulutuskeskus

Tuuli Miettunen, selvityksen tekijä

Selvitysten tiivistelmät

Helena Korpela: Saamenkielisten oppimateriaalien monet kasvot – Selvitys saamenkielisen oppimateriaalin tilanteesta ja tulevista tarpeista

Selvityksessä tarkastellaan saamenkielisen varhaiskasvatuksen (varhaiskasvatus ja kulttuuri- ja kielipesät), esi- ja perusopetuksen sekä lukiokoulutuksen painettujen ja digitaalisten oppimateriaalien nykytilaa ja kartoitetaan uudistamistarpeita. Siinä selvitetään, mistä oppiaineista ja sisällöistä materiaalia ei ole saatavilla sekä tarkastellaan oppimateriaalin ja nykyisten opetussuunnitelmien vastaavuutta. Saamenkielisten oppimateriaalien tuottamisessa on tehty systemaattista kehitys- ja uudistustyötä. Uutta materiaalia on tuotettu paljon, myös digimuodossa. Materiaalitalanne saamen kielissä äidinkielenä ja vieraana kielenä on melko hyvä, vaikka suuria aukkoja on. Suurimpia ongelmia on vanhentunut materiaali, jota on valtaosa muiden oppiaineiden materiaaleista. Nämä eivät vastaa opetussuunnitelmia. Uutta, opetussuunnitelmia vastaavaa materiaalia olisi tuotettava ripeässä tahdissa. Lisäksi materiaalia puuttuu kokonaan huomattavan suuressa osassa oppiaineita alaluokilla ja lähes täysin yläluokilla. Paras tilanne on pohjoissaamassa, heikoin koltansaamassa. Lukiossa on materiaalia vain saamassa äidinkielenä ja vieraana kielenä ja sielläkin lähes pelkästään pohjoissaamassa. Inarinsaamassa ja koltansaamassa on ainoastaan muutama materiaali. Selvityksessä tehdään esitykset saamenkielisten materiaalien laadulliselle ja määrälliselle kehittämiselle tulevana vuosina.

Laura Arola: Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista

Tässä selvityksessä 1) tarkastellaan saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen henkilöstötilannetta, 2) luodaan katsaus niihin opinto- ja koulutusvaihtoehtoihin, joita kelpoisen saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatuksen henkilöstön kouluttamiseksi tällä hetkellä on ja 3) annetaan suosituksia siitä, miten henkilöstöresurssitilannetta voisi parantaa ja koulutusta suunnata. Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa ei ole riittävästi tehtävään koulutettua ja saamen kieliä osaavaa henkilöstöä. Tämä tilanne on kaikissa saamelaisten kotiseutualueen kunnissa sekä kotiseutualueen ulkopuolella niissä paikoissa, joissa saamenkielistä varhaiskasvatusta ja opetusta on. Jopa 40 % työntekijöistä on vailla muodollista kelpoisuutta. Ensi vaiheessa tulee päättää, mitkä oppilaitokset vastaavat saamenkielisten kasvatuksen ja opetuksen alan eri ammattilaisten koulutuksesta. Tarvitaan räätälöityjä, saamelaisten kotiseutualueella järjestettäviä monimuotokoulutuksia, jotka antavat mahdollisuuden pätevoityä varhaiskasvatuksen työntekijäksi tai opettajaksi niin, että saamen kieli, saamelaiskulttuuri ja saamelainen pedagogiikka on huomioitu opinnoissa. Seuraavassa vaiheessa oppilaitosten suomenkielisille linjoille tulee kehittää saamenkielisille opiskelijoille tarkoitettuja opintokokonaisuuksia. Kiireellisimminkin tulee tarttua kahteen ongelmaan: 1) koltansaamen kielen henkilöstön tilanteeseen ja 2) kaikkia saamen kieliä koskevaan aineenopettajien puutteeseen perusopetuksessa ja lukiossa opetettavissa aineissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30

Tuuli Miettunen: Saamelaistietoa vai puuttuvaa tietoa saamelaisista? Selvitys saamelaistiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa

Selvitys tarkastelee saamelaistietoa perusopetuksen oppimateriaaleissa. Selvityksen tarkoituksena on tuottaa tietoa oppimateriaalien saamelaistiedon määrästä ja laadusta Opetus- ja kulttuuriministeriön asettamalle saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisryhmälle. Tarkastelun kohteena ovat vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden mukaiset suomen- ja ruotsinkieliset oppimateriaalit, yhteensä 547 nimikettä. Selvityksen perusteella saamelaistiedon määrä suomen- ja ruotsinkielisissä perusopetuksen oppimateriaaleissa on vähäinen ja tiedon laatu vaihteleva. Selvityksessä eritellään oppiaineikohtaisia huomioita oppimateriaalien saamelaistiedosta. Eri oppiaineissa toistuu saamelaistiedon painottuminen nyky-yhteiskunnan sijaan menneisyyteen, stereotyyppioita toistavat kuvitukset ja saamen kielten ja kulttuurien pelkistäminen yhdeksi kieleksi ja kulttuuriksi. Saamelais-tietoa ei oppimateriaaleissa kytketä osaksi Suomen historiaa ja nyky-yhteiskuntaa. Lisäksi saamelaistietoa käsiteltiin ei-saamelaisen oppilaan lukijapositiona käsin, jolloin saamelaisen, suomen- tai ruotsinkielisessä opetuksessa olevan oppilaan tarpeet saada tietoa omasta kielestään ja kulttuuristaan jäivät huomiotta. Oppiaineikohtaisten huomioiden perusteella selvityksessä esitetään viisi oppiainerajat ylittävää kehittämiskohdetta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:29

Tuuli Miettunen: Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet

Tämän selvityksen tavoitteena on tuottaa ajantasaista tietoa saamen kielet ja saamelaisen kulttuurin huomioivista sosiaali- ja terveysalan koulutuksista ja koulutustarpeista. Pula saamenkielisestä ja kulttuurisesti osaavasta sosiaali- ja terveysalan henkilöstöstä on yksi keskeinen syy siihen, miksi saamenkieliset ja saamelaisen kulttuurin huomioivat sosiaali- ja terveyspalvelut eivät toteudu lainsäädännön edellyttämällä tasolla. Selvityksessä käydään läpi aiempien koulutusten toteuttamistapoja ja kehittämistarpeita. Niiden pohjalta selvityksessä pohditaan, miten nykyisiä koulutusmahdollisuuksia voitaisiin kehittää ja mitä uusia ratkaisuja tarvittaisiin, jotta sosiaali- ja terveysalalle saataisiin riittävästi saamenkielistä ja kulttuurisesti osaavaa henkilöstöä. Selvityksessä esitellään seitsemän mahdollista ratkaisua saamenkielisen ja kulttuurisesti osaavan sosiaali- ja terveysalan henkilöstön määrään lisäämiseen. Selvitys on osa opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän työtä.

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:18

Työryhmän saamat lausunnot ja kirjelmät

- Sisä-Suomen saamelaisyhdistys Bárbmu ry:n kirje työryhmälle 22.9.2020
- Asiantuntijalausunto: Saamen kielen asema ylioppilastutkinnossa, Ylioppilastutkintolautakunta pääsihteeri Tiina Tähkä 8.10.2020
- Kuulemistilaisuuksia täydentävä asiakirja, Oulun kaupunki 3.11.2020
- Saamenkielisen ja saamen kielten opetuksen oppimateriaalitarpeet, Saamelaisalueen koulutuskeskus 19.11.2021

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la Culture

ISBN: 978-952-263-877-9 (PDF)

ISSN: 1799-0351 (PDF)